

ความสำคัญของ ‘Serendipity (โชคดีที่บังเอิญค้นพบ)’
ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

The Significance of “Serendipity”
in Anthropological Fieldwork

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธาณิดา บุญวรรณ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Assistant Professor, Thanida Boonwanno, Ph.D.
Faculty of Social Sciences, Naresuan University

วันรับบทความ: 12 มิถุนายน 2562 (Received June 12, 2019)

วันแก้ไขบทความ: 8 สิงหาคม 2562 (Revised August 8, 2019)

วันตอบรับบทความ: 26 สิงหาคม 2562 (Accepted August 26, 2019)

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของ Serendipity (โชคดีที่บังเอิญค้นพบ) ในที่นี้คือการโชคดีที่บังเอิญค้นพบข้อมูลในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างที่นักมานุษยวิทยาใช้เวลาอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลาหนึ่งและใช้การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งอธิบายว่า ข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาบังเอิญค้นพบมีความสำคัญอย่างไร ทั้งนี้อยู่บนสภาพเงื่อนไขที่ว่า นักมานุษยวิทยาต้องมีความเฉลียวใจและให้ความสำคัญต่อข้อมูลแปลกใหม่ รวมทั้งมีความสามารถในการตีความข้อมูลเชิงประจักษ์ และสร้างข้อสรุปเพื่ออธิบายในเชิงทฤษฎี

คำสำคัญ: การสังเกตการณ์, โชคดีที่บังเอิญค้นพบ, การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

Abstract

In the article, the author explains the significance of the serendipity in anthropological fieldwork. The moment of discovering something that it is not requested for may be occur to the anthropologists who spend a long-term stay during their fieldwork and using participant observation method. In addition, the author shows how that accidental discovery data is important. However, to discover something during the fieldwork by serendipity base on the sagacity and the prepared mind of the anthropologists that never overlook the taken-for-granted. Besides, the anthropologists should have an ability to interpret an empirical data that is discovered by serendipity, and make an inference to the theoretical explanation.

Keywords: Observation, Serendipity, Anthropological Fieldwork

เกริ่นนำก่อนที่จะบังเอิญค้นพบ

ประสบการณ์ทำงานภาคสนามสอนนักมานุษยวิทยาว่า บางครั้งนักมานุษยวิทยาก็ค้นพบข้อมูลบางอย่างโดยความบังเอิญ เป็นข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาเองไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีข้อมูลเช่นนี้อยู่ เนื่องจากไม่พบเจอในวรรณกรรมใด ๆ และชาวบ้านก็ไม่เคยกล่าวถึง บทความชิ้นนี้จึงต้องการหาคำตอบว่า การบังเอิญค้นพบข้อมูลนั้นมีความสำคัญอย่างไรในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา และ เมื่อนักมานุษยวิทยาบังเอิญเจอข้อมูลบางอย่างโดยที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อนแล้วนั้น นักมานุษยวิทยาควรจะทำเช่นไรต่อไป

ระหว่างปี 2553-2556 ผู้เขียนทำงานภาคสนามเกี่ยวกับคนเชื้อสายไทยในจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชาและในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ประเทศไทย (ต่อไปขอเรียกรวมว่าคนไทยเกาะกง – ผู้เขียน) การทำงานภาคสนามข้ามพรมแดนทำให้ผู้เขียนเคยมีโอกาบบังเอิญเจอข้อมูลหลายอย่างที่น่าสนใจ แม้ว่าข้อมูลที่บังเอิญค้นพบเหล่านั้นจะน่าสนใจ แต่ผู้เขียนก็ไม่มั่นใจว่า ข้อมูลที่ได้จากความบังเอิญหรือความไม่ตั้งใจนั้นจะน่าเชื่อถือหรือไม่หากนำมาวิเคราะห์ในกระบวนการวิจัย

ข้อมูลที่บังเอิญได้จากการทำงานภาคสนามเรื่องหนึ่งคือเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยเกาะกงนับถือ กล่าวคือ คนเชื้อสายไทยเกาะกงจะนับถือพระไทยเกาะกงอยู่ 3 รูปคือ หลวงพ่อหมึก หลวงรอด และหลวงพ่อเวียน อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจครั้งเมื่อต้องพรากจากแผ่นดินแม่และต้องกลายเป็นคนสยามในแผ่นดินเขมร์ นอกจากพระทั้งสามรูปจะเป็นที่พึ่งทางใจแก่คนไทยเกาะกงในแผ่นดินอื่นแล้ว การนับถือพระทั้งสามองค์นี้ยังเปรียบเสมือนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ทำให้คนไทยเกาะกงแตกต่างจากคนเขมร์เกาะกงอีกด้วย ข้อมูลนี้ได้จากการทำงานภาคสนามช่วงแรกในฝั่งประเทศไทย ทั้งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านและจากหลักฐานที่เป็นพระเครื่องที่ชาวบ้านเก็บรอดพ้นมาได้จากยุคเขมรแดง ผู้เขียนไม่พบข้อมูลเป็นอื่นในเรื่องดังกล่าวเลยจวบจนเมื่อผู้เขียนได้ลงภาคสนามที่หมู่บ้านคลองม่วง จังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา จากข้อมูลที่มีอยู่เดิมนี่ทำให้ผู้เขียนทักคนไทย

เกาะกงท่านหนึ่งที่ว่านางพระในคอกว่าเป็นพระหลวงพ่อกมิ่ง แต่ชาวบ้านกลับตอบว่าเป็นพระก่งเตื่อง เตชปัญโญ พระไทยเกาะกงเกจี่ชื่อดังรูปใหม่ที่เป็นที่นับถือทั้งคนไทยและคนเขมร ช่วงเวลาหนึ่งที่ได้ยินข้อมูลใหม่นั้น ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าข้อมูลที่ค้นพบโดยบังเอิญนี้จะเป็นข้อมูลที่ควรให้ความสำคัญหรือจะมีประโยชน์อะไรต่อการทำงานภาคสนามต่อหรือไม่ กระนั้นผู้เขียนก็เลือกที่จะไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดจนกระทั่งผู้เขียนข้ามแดนกลับมาฝั่งไทย ในขณะที่กำลังนั่งรถกระบะเช่ากลับจากด่านนั้น ได้ผ่านวัดคลองจากซึ่งขึ้นป้ายโฆษณาใหญ่โตความว่า ขอเชิญร่วมงานฝังลูกนิมิตปลูกเสกโดยท่านก่งเตื่อง เตชปัญโญ โสตประสาท ณ ขณะนั้นสั่งการให้ผู้เขียนรีบตบกระจกบอกคนขับให้หยุดรถทันที ผู้เขียนตัดสินใจเข้าไปถามถึงที่มาที่ไปของงานฝังลูกนิมิต และได้ความว่า ณ ขณะนั้นท่านก่งเตื่องจำพรรษาอยู่ที่วัดคลองจากพอดี ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์ท่านก่งเตื่อง ซึ่งข้อมูลที่ได้นั้นทำให้ผู้เขียนต้องกลับมาทบทวนข้อสรุปบางประการเกี่ยวกับเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยเกาะกงนับถือ (อันจะกล่าวถึงในบทความนี้ต่อไป)

อย่างไรก็ดี การค้นพบข้อมูลโดยบังเอิญในขณะที่ทำงานภาคสนามทำให้ผู้เขียนตระหนักถึงความสำคัญของสองช่วงเวลาหลัก ๆ คือ ก่อนที่จะบังเอิญค้นพบ กับ หลังที่บังเอิญค้นพบแล้ว กล่าวคือ ก่อนที่จะบังเอิญค้นพบนั้น นักมานุษยวิทยาต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมและสภาพเงื่อนไขเช่นไรจึงจะมีโอกาสได้บังเอิญค้นพบสิ่งที่น่าสนใจ และเมื่อบังเอิญค้นพบแล้วจะทำเช่นไรกับข้อมูลเหล่านั้นต่อไป ซึ่งการบังเอิญค้นพบที่กินเวลาทั้งก่อนและหลังนี้เราเรียกตามคำอธิบาย (Rosenau, 1935; Cannon, 1940; Van Andel, 1992, 1994; Merton and Barber, 2004; Hazan and Hertzog, 2012; Gallenga and Raveneau, 2016; Martinez, 2018) ได้ว่าเป็น Serendipity

ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนขอแบ่งสาระสำคัญของบทความออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ได้แก่ ส่วนแรก นิยามและนัยยะ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อ Serendipity: ที่มาของคำและความหมาย และหัวข้อ ความสัมพันธ์และความสำคัญของเวลากับ Serendipity ส่วนที่สอง Serendipity ในวิธีวิทยาการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อ

Serendipity คือการบังเอิญค้นพบอย่างเป็นวิทยาศาสตร์? และหัวข้อ Serendipity ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คนแกระบบบ่ายักซ์ และทฤษฎีระดับกลาง และส่วนที่สาม Serendipity และมานุษยวิทยา ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อ Serendipity ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

ส่วนแรก นิยามและนัยยะ

Serendipity: ที่มาของคำและความหมาย

ต้นกำเนิดของคำว่า serendipity มาจากเทพนิยายเปอร์เซียเก่าแก่และ Hasht-Bihisht หรือกวีนิพนธ์เปอร์เซียชื่อ The Eight Paradises ของ Amir Khosrow¹ Dehlavi (1253-1325) ที่แต่งขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 บางส่วนของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ได้กล่าวถึงตัวละครเจ้าชายสามพระองค์แห่งดินแดน Serendip ในตอนที่เจ้าชายถูกกล่าวหาว่าเป็นคนขโมยอูฐที่หายไปและเรื่องราวของการได้อูฐคืนมา

จากเทพนิยายประกอบกับกวีนิพนธ์ที่กล่าวถึงการเดินทางผจญภัยของเจ้าชายสามพระองค์ของ Khosrow ได้ถูกปรับ แปล และตีพิมพ์เป็นหนังสือภาษาอิตาเลียนในชื่อว่า Peregrinaggio di tre giovani figliuoli del re di Serendippo ในปี ค.ศ. 1557 ที่เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี โดย Christoforo Armeno² ต่อมาต้นฉบับภาษาอิตาเลียนได้ถูกแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสในชื่อว่า Voyages et aventures des trois princes de Sarendip โดย Chevalier de Mailly ในปี 1719 และภาษาอังกฤษในชื่อ The Three Princes of Serendip ในปี 1722 และแปลเป็นภาษาอื่น ๆ อีกหลายภาษา³ คำว่า Serendip นี้เป็นชื่อของดินแดนหนึ่ง ซึ่งคือดินแดนซีลอนหรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน หนังสือเรื่อง The Three Princes of Serendip เป็นเรื่องราวของเจ้าชายสามพระองค์ที่ออกเดินทางผจญภัยและค้นพบเจอเรื่องราวต่าง ๆ โดยบังเอิญ ผ่านการสังเกตการณ์และการตีความหมายสิ่งทีค้นพบเจอเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง (Khalili et al., n.d.)

เรื่องเล่ามีอยู่ว่า เจ้าชายสามพระองค์นั้นเป็นพระโอรสของกษัตริย์ Jafer แห่งดินแดน Sarendip (หรือ Serendip) เจ้าชายทั้งสามพระองค์ต่างก็ได้รับการ

ศึกษาที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้จากปราชญ์ของแผ่นดิน กษัตริย์ทรงดำริที่จะส่งพระโอรสทั้งสามเดินทางออกนอกแผ่นดินเพื่อจะได้มีประสบการณ์ชีวิตที่มากกว่าการเรียนรู้ในตำรา การเดินทางของเจ้าชายทั้งสามพระองค์ล้วนเต็มไปด้วยการผจญภัยและการค้นพบมากมาย ในตอนหนึ่งเมื่อเจ้าชายทั้งสามเดินทางมาถึงดินแดนของจักรพรรดิ Behram ทั้งสามพระองค์ได้เจอกับคนชื่ออุฐู อุฐูของเขาหายไปหนึ่งตัว คนชื่ออุฐูซึ่งเดินทางมาเจอกับเจ้าชายทั้งสามได้ถามพระองค์ว่า ได้เห็นอุฐูของเขาผ่านมาทางนี้บ้างหรือไม่ แม้ว่าเจ้าชายทั้งสามพระองค์จะไม่เคยเห็นอุฐูตัวนั้นมาก่อนเลย แต่จากร่องรอยตามทางเดินที่เจ้าชายได้เห็นทำให้เจ้าชายทั้งสามใช้เบาะแสดังกล่าวถามกลับกับคนชื่ออุฐูไปสามคำถามว่า อุฐูของเจ้าตาบอดข้างขวาหรือไม่? อุฐูของเจ้าฟันหายไปหนึ่งซี่หรือไม่? อุฐูของเจ้าขาพิการใช่หรือไม่? คนชื่ออุฐูตอบใช้ทุกคำถาม เจ้าชายจึงบอกว่าพระองค์ได้ผ่านเส้นทางที่อุฐูนั้นเดินจากมาแล้ว คนชื่ออุฐูเดินทางตามเส้นทางที่เจ้าชายบอกแต่ไม่พบอุฐูจึงคิดว่าเหล่าเจ้าชายคงจะแกล้งเขา ดังนั้นเขาจึงเดินกลับตามเส้นทางเดิมและพบกับเจ้าชายทั้งสามอีกครั้ง เหล่าเจ้าชายจึงให้ข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมว่า อุฐูที่เจ้าชายพบน่าจะบรรทุกเนยฝั่่งหนึ่งและบรรทุกน้ำฝั่่งอีกฝั่่งหนึ่ง รวมทั้งคนชื่ออุฐูนั้นเป็นหญิงตั้งครรภ์ อย่งไรก็ดี นอกจากคนชื่ออุฐูจะไม่เชื่อข้อพิสูจน์ของเหล่าเจ้าชายแล้วยังกลับคิดว่าเจ้าชายทั้งสามคือผู้ขโมยอุฐูของเขาไป คนชื่ออุฐูไปกล่าวโทษร้องทุกข์ต่อจักรพรรดิ Behram เหล่าเจ้าชายได้ยืนยันความบริสุทธิ์ต่อหน้าจักรพรรดิว่าพระองค์ไม่เคยแม้แต่พบเห็นอุฐูที่หายไปมาก่อน เพียงแต่อาศัยการสังเกตจากร่องรอยที่พบบนทางเท้าและตีความเบาะแสเหล่านั้น กระบวนการตัดสินโทษยุติอย่างราบรื่นเมื่อพบอุฐูที่หายไป จักรพรรดิไคร้รู้ว่าเหล่าเจ้าชายสามารถอนุมานจากร่องรอยที่สังเกตเห็นเป็นข้อสันนิษฐานที่ถูกต้องได้อย่างไร ในการนี้ เหล่าเจ้าชายอธิบายว่า ที่เดาว่าอุฐูตาบอดข้างขวาเพราะหญ้าบนทางถูกเล็มแต่ข้างซ้าย จากลักษณะของหญ้าที่ถูกเล็มก็พออนุมานได้ว่าฟันของอุฐูนั้นไม่มีครบ และจากลักษณะของรอยเท้าที่ปรากฏก็พอเดาอีกได้เช่นกันว่าขาของอุฐูนั้นพิการเพราะเดินแบบขาลาก มากไปกว่านั้น การเดาว่าอุฐูบรรทุกเนยและน้ำฝั่่งคนละฝั่่งนั้นมาจากการสังเกตเห็นว่า มีมดมากมายอยู่ในฝั่่งที่น่าจะบรรทุกเนยและมีแมลงวันมากมายตอมในฝั่่งที่น่าจะบรรทุกน้ำฝั่่ง

และสุดท้ายที่สันนิษฐานว่าคนชื่ออูฐที่หายไปคือหญิงตั้งครรภ์เพราะสังเกตจากรอยเท้าที่ไม่ใหญ่เหมือนผู้ชายและไม่เล็กเหมือนรอยเท้าเด็ก รวมทั้งน้ำหนักตัวที่มากจากการตั้งครรถ์นั้นแสดงออกชัดจากรอยนิ้วมือที่ประทับบนพื้นดินครั้นเมื่อหญิงคนนั้นวางมือเพื่อพยุงตัวเองขึ้น

จากชื่อดินแดน Serendip ในกวีนิพนธ์และเนื้อหาบางส่วนข้างต้นกลายมาเป็นคำศัพท์คำหนึ่งเมื่อโฮเรซ วอลโพล (Horace Walpole 1717-1797) นักเขียน นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษได้เขียนจดหมายถึง โฮเรซ มานน์ (Horace Mann) ในวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1754⁴ ปรากฏหลักฐานดังกล่าวในรวมเล่มจดหมายของเขาในฉบับที่ 3 หน้า 204 (Rosenau, 1935: 91) มีใจความสำคัญว่าตัวเขาได้ค้นพบบางอย่างโดยบังเอิญ ซึ่งในจดหมายนั้น วอลโพลกล่าวว่าเขาขอเรียกสิ่งนี้ว่า Serendipity โดยอ้างอิงถึงหนังสือเรื่อง The Three Princes of Serendip ในจดหมายดังกล่าว วอลโพลอธิบายว่า Serendipity คือการค้นพบบางสิ่งบางอย่างโดยความบังเอิญ (accident) และโดยไหวพริบปฏิภาณ (sagacity) ทั้ง ๆ ที่พวกเขา⁵ ไม่ได้ค้นหา⁶ ตัวอย่างจากหนังสือเรื่อง The Three Princes of Serendip ที่วอลโพลยกมาอธิบายให้มานน์เข้าใจถึงความหมายของคำว่า Serendipity นั้นเป็นตอนที่เจ้าชายค้นพบโดยบังเอิญว่าล่อ (อูฐ) ที่หายไปนั้นตาบอดข้างขวาเพราะเจ้าชายสังเกตจากหญ้าที่ถูกเล็มเฉพาะด้านซ้ายที่มีลักษณะสั้นกว่าหญ้านด้านขวา

...This discovery, indeed, is almost of that kind which I call Serendipity, a very expressive word, which as I have nothing better to tell you, I shall endeavor to explain to you: you will understand it better by the derivation than by definition. I once read a silly fairy tale, called “The Princes of Serendip;” and as their Highnesses travelled, they were always making discoveries, by accidents and sagacity, of thing which they were not in quest of: for

instance, one of them discovered that a mule⁷ blind of the right eye had travelled the same road lately, because the grass was eaten only on the left side, where it was worse than on the right—now do you understand Serendipity?

การที่เจ้าชายโชคดีบังเอิญค้นพบว่าล่อหรืออุฐน่าจะดาบอดข้างขวานี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเดาหรือจากการทำนาย หากแต่การบังเอิญค้นพบนี้มีรากฐานมาจากการใช้การสังเกตการณ์ (observation) ประกอบกับการใช้หลักฐานสำคัญบางประการที่เจ้าชายไม่ได้ตั้งใจจะค้นหาวิเคราะห์ประกอบกัน จึงนำไปสู่การค้นพบ (discovery) ซึ่งวอลโพลระบุไว้ชัดเจนในจดหมายว่า ความโชคดีที่บังเอิญค้นพบนี้เกิดขึ้นจากส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการคือ ความบังเอิญ (accident) และความฉลาดเฉลียว (sagacity) ซึ่งความบังเอิญนั้นเป็นเรื่องของสิ่งที่เราไม่เคยคาดการณ์หรือล่วงรู้มาก่อน ถ้าเป็นความคิดก็เป็นความคิดที่แม้จะเชื่อมโยงกับสิ่งที่เราศึกษาก็จริงแต่ก็เป็นความคิดที่เข้าสู่สมองโดยที่เราไม่ได้ตั้งใจ ส่วนเรื่องความฉลาดเฉลียวนั้นมีความสัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความตั้งใจและอยู่ในความเป็นเหตุเป็นผล (Gallenga and Raveneau, 2016: 2) ดังนั้น ส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการนี้เองที่ทำให้การค้นพบแบบ Serendipity ไม่ใช่การค้นพบแบบโชคช่วยทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การค้นพบแบบ Serendipity ไม่ใช่สิ่งที่ต้องการเพียงแค่อากาศที่บังเอิญเกิดขึ้นมาเท่านั้น แต่ตัวผู้ค้นพบเองยังต้องมีคุณลักษณะพื้นฐานบางประการ เช่น เป็นคนช่างสังเกต เป็นคนอยากรู้อยากเห็นและตั้งคำถามงานหลายชิ้น (Van Andel, 1994; Calhoun, 2004; Laviolette, 2013) จึงอธิบายคำว่า Serendipity ว่าหมายถึง ปัญญาที่เกิดโดยบังเอิญ (accidental wisdom)

ในช่วงประมาณ 79 ปีหลังจากที่คำว่า Serendipity ถูกประดิษฐ์ขึ้นและถูกใช้เป็นครั้งแรกตั้งแต่ปี ค.ศ. 1754 พบว่าการใช้คำศัพท์ดังกล่าวยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงภาษาศาสตร์และวรรณกรรมเท่านั้น ในปี 1833 จดหมายทั้งหลายของวอลโพลถูกตีพิมพ์เป็นครั้งแรกโดยการบรรณาธิกรของ Lord Dover และถูก

ตีพิมพ์อีกครั้งในปี 1857 โดย Peter Cunningham Edition การตีพิมพ์จดหมายของ Walpole มีผลทำให้คำว่า Serendipity เริ่มเป็นที่รู้จักในฐานะคำศัพท์ใหม่มากขึ้น แต่กระนั้น คำศัพท์นี้ก็ยังไม่เป็นที่นิยมในการใช้เพื่อสนทนาสำหรับคนทั่วไป นับตั้งแต่ปี 1875 คำว่า Serendipity เริ่มถูกนำมาใช้ถกเถียงกันในหมู่นักวิชาการสายภาษาศาสตร์และวรรณกรรมผู้อ่านวารสาร Notes and Queries โดยเริ่มจากผู้อ่านที่ใช้ชื่อว่า M.N.S. ได้เขียนถามลงในวารสาร Notes and Queries ฉบับวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 1875 ในหัวข้อเรื่อง “Princess of Serendip” ว่าสามารถหาจดหมายที่ โสเรซ วอลโพลอ้างอิงถึงเรื่องราวของเจ้าหญิงแห่งดินแดน Serendip ได้จากที่ไหน? และ เรื่องราวดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นที่ไหน? (M.N.S., 1875: 169) สองสัปดาห์ให้หลัง Edward Solly ตอบคำถามดังกล่าว ในวารสารฉบับวันที่ 17 เมษายนว่า Walpole ใช้คำว่า serendipity เพื่อหมายถึงลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของความฉลาดโดยธรรมชาติ โดยได้ยกตัวอย่างข้อความบางตอนที่ปรากฏในจดหมาย ทั้งนี้ Solly ได้ตั้งข้อสังเกตทิ้งท้ายว่า เรื่องราวที่ Walpole อ้างถึงนั้นไม่ใช่เรื่องของเจ้าหญิง (princess) แห่งดินแดน Serendip แต่เป็นเรื่องของเจ้าชายสามพระองค์ (princes) (Solly, 1875: 316)

การตอบคำถามของ Edward Solly นี้มีความสำคัญต่อการให้ความหมายของคำว่า Serendipity ในเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก ในกรณีนี้ Merton and Barber (2004: 51) วิเคราะห์ได้น่าสนใจว่า Solly ไม่ได้ตอบคำถาม M.N.S. อย่างเคร่งครัด เช่น ไม่ได้ตอบคำถามเลยว่า เรื่องราวของเจ้าชายนั้นเกิดขึ้นที่ไหน? มากไปกว่านั้นเขายังขยายความในการอธิบายคำว่า Serendipity ว่าเป็นลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของความฉลาดโดยธรรมชาติ การขยายความหมายดังกล่าวมีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายที่แท้จริงจากจุดเริ่มแรกที่ Walpole ประดิษฐ์คำนี้ขึ้นใช้ในจดหมาย ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การขยายความในการอธิบายของ Solly นั้นได้เพิกเฉยข้อความบางส่วนของจดหมายฉบับวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1754 ที่ วอลโพลได้อ้างว่า เขามีเครื่องราง (talisman) ที่ช่วยทำให้เขาเจอทุกอย่างที่เขาต้องการ ในเวลาที่เขาต้องการ ไม่ว่าเขาจะหามันที่ไหนก็ตาม⁸ การเปลี่ยนแปลงความหมายครั้งนี้มีความสำคัญมากในฐานะที่ทำให้คำว่า Serendipity นั้นไม่มี

นัยยะที่แสดงให้เห็นถึงความโชคดียังหรือความบังเอิญที่ขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ⁹

ทั้งนี้ ในแต่ละครั้งที่คำศัพท์นี้ได้ถูกอธิบายก็จะมี การตีความขยายจากข้อความที่วอลโพลเขียนในจดหมายผ่านตัวอย่างที่แต่ละคนยกขึ้นมา ที่น่าสนใจคือ การตีความความหมายของคำว่า Serendipity ได้ถูกถกเถียงผ่านการตีความจาก Solly และนักหนังสือพิมพ์และนักสะสมหนังสืออย่าง Andrew Lang ว่าตกลงแล้ว การค้นพบแบบบังเอิญนี้ถูกเน้นไปที่ “สิ่งที่เราค้นพบแบบบังเอิญ” หรือ “โอกาสที่เราจะค้นพบโดยบังเอิญ” ทั้งนี้เพราะจุดเน้นในคำอธิบายของ Solly นั้นอยู่ที่การค้นพบบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ได้ตั้งใจจะค้นหานั้น แม้จะไม่ได้ตั้งใจที่จะค้นพบ แต่สิ่งที่ค้นพบนั้นเป็นสิ่งที่ดี Serendipity จึงเป็นการบังเอิญค้นพบสิ่งที่ดีไปในอีกการตีความหนึ่งของ Lang กลับเน้นว่า การค้นพบนี้เกิดขึ้นโดยบังเอิญก็จริง แต่ผู้ค้นพบต้องมีความคิดบางอย่างตั้งต้นไว้แล้วว่าต้องการจะค้นหาอะไร เหมือนดังที่เขาในฐานะนักสะสมหนังสือได้ค้นพบหนังสือที่เขาต้องการโดยบังเอิญจากวิธีการต่าง ๆ ในการค้นหาหนังสือ การค้นพบในการตีความหมายของ Lang จึงไปไกลกว่าการค้นพบในนิยามของ Solly ในแง่ที่ว่า สิ่งที่ค้นพบนั้นมีความชัดเจน สิ่งที่เหนือความคาดหมายจึงไม่ใช่ “อะไร” ที่ถูกค้นพบ หากแต่เป็นเรื่องของ “อย่างไร” และ “เมื่อไหร่” ที่จะค้นพบสิ่งนั้นมากกว่า (Merton and Barber, 2004: 57)

ความสัมพันธ์และความสำคัญของเวลากับ Serendipity

แม้ว่าความโชคดีบังเอิญค้นพบนี้จะทำให้ผู้ค้นพบได้เจอกับสิ่งที่ดี หรือเจอกับทางออกของปัญหา แต่สิ่งที่ควบคุมไม่ได้ในการค้นพบดังกล่าวคือ ผู้ค้นหาไม่สามารถล่วงรู้ได้เลยว่าจะค้นพบสิ่งสิ่งนั้นได้เมื่อไหร่ วอลโพลเองใช้คำว่า “à point nommé” เพื่อนิยามให้ไฮเรซ มานน์เข้าใจว่า สภาวะแบบ Serendipity นี้จะเกิดขึ้น “ในเวลาที่เหมาะสม”

ในกระบวนการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ก็เช่นกัน Serendipity ถูกใช้เป็นคำ

เปรียบเทียบ (synecdoche) ให้ความจับปลัดจับผลูในกระบวนการค้นพบทางวิทยาศาสตร์มากมาย ซึ่งมักจะเกิดขึ้นโดยบังเอิญ แม้จะไม่มีใครว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไหร่ แต่การบังเอิญค้นพบนั้นๆจะเกิดขึ้นในเวลาที่เหมาะสมเสมอ ด้วยเหตุนี้ การโชคดีบังเอิญค้นพบจึงมีความสัมพันธ์กับเวลาเสมอ แม้ไม่ใช่ตามคานิยามแบบ à point nommé ที่วอลโพล กล่าวไว้ แต่มันก็คือ Eureka moment¹⁰ ที่เข้าใจกันทั่วไปในวงวิทยาศาสตร์

Julie Patarin Jossec วิเคราะห์เรื่องเวลากับ Serendipity ไปได้ไกลกว่า เวลาแบบ “à point nommé” และ “Eureka moment” ว่า เวลาไม่ได้มีเพียงแบบเดียว เวลานั้นก็มีหลายแบบ เวลาแต่ละแบบก็มีลักษณะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าเป็นเวลาของสนามแบบใด ทั้งนี้เพราะเวลาถือเป็นทรัพยากรและเป็นเครื่องมือในการสะสมทุน แต่ละสนาม (เช่น สนามการเมือง สนามทางวิชาการ) ต่างก็มีเวลาเป็นของตัวเอง เวลาขณะบังเอิญค้นพบจึงคือ ณ ขณะหนึ่งที่เวลาของแต่ละสนามบรรจบมาเจอกันพอดี ซึ่งเบื้องหลังนี้มันมีกระบวนการเชิงสถาบันบางอย่างที่ทำให้เวลาของแต่ละสนามมาบรรจบกัน เช่น การได้รับสนับสนุนงบประมาณ (ทุนทางเศรษฐกิจ) การได้รับความร่วมมือระดับนานาชาติ (ทุนทางสังคม) องค์กรที่ดำเนินการและการแทรกแซงจากรัฐ (ทุนทางสัญลักษณ์) ในความเห็นของ Jossec การค้นพบทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญจึงไกลจากสิ่งที่เป็ “ศิลปะของการค้นพบแบบไม่รู้ตัว” (Gallenga and Raveneau, 2016)

คำอธิบายที่ว่า Serendipity ประกอบขึ้นจากเวลาหลายแบบนี้ได้รับการสนับสนุนเพิ่มจากงานศึกษาเกี่ยวกับการได้รับข้อมูลโดยบังเอิญของ Yosef Solomon (2016) โซโลมอนนิยามว่าการได้รับข้อมูลโดยบังเอิญ หมายถึง การค้นพบข้อมูลอันมีค่าอย่างบังเอิญและไม่ได้คาดคิดมาก่อน เขาอธิบายว่า ในขณะที่เรากำลังค้นหาข้อมูลใดอยู่อาจบังเอิญค้นพบข้อมูลอื่นที่มีประโยชน์โดยไม่คาดคิดได้ บทบาทของ Serendipity ในการค้นหาข้อมูลจะเกิดขึ้นด้วยสามองค์ประกอบคือ โอกาสที่เหมาะสม ข้อมูล และผู้รับข้อมูล ความบังเอิญเจอข้อมูลที่มีประโยชน์นี้จะไม่มีประโยชน์เลย หากผู้รับข้อมูลไม่มีความรู้พื้นฐานและไม่มี ความฉลาดเฉลียวใจใน

การใช้ประโยชน์จากข้อมูลนั้น การค้นพบข้อมูลโดยบังเอิญนี้จึงเกี่ยวข้องกับมิติของเวลาอย่างน้อย 4 มิติ

มิติแรก เวลาที่ต่อเนื่อง (continuality) และที่เป็นสองทิศทางแบบตรงกันข้าม (bidirectionality) หมายความว่า เวลาที่บังเอิญค้นพบข้อมูลนี้ไม่ใช่เวลาของเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งแบบแยกขาดออกจากกัน นับตั้งแต่เวลาของการค้นพบไปจนถึงเวลาของการตีความข้อมูลเป็นเวลาที่มีความต่อเนื่องกันตามลำดับ และการบังเอิญค้นพบข้อมูลนี้เป็นเวลาแบบสองทิศทางที่ตรงกันข้าม หมายความว่า ข้อมูลที่ได้นั้นจะต้องทำให้ผู้รับข้อมูลมองย้อนกลับไปยังอดีต ว่าสอดคล้องหรือต้อยอดหรือแย้งกับความรู้และประสบการณ์อะไรที่เคยได้รับมาจากการวิจัยครั้งก่อนหรือไม่ เวลาในมิติแรกนี้จะถูกทำให้เป็นเวลาของการค้นพบได้นั้นต้องอาศัยนักวิจัยที่มีไหวพริบปฏิภาณ ที่จะอาศัยจุดเวลา ณ ขณะหนึ่งนั้นให้กลายเป็นเวลาที่ดำเนินต่อเนื่องต่อไป กล่าวคือ ใช้ประโยชน์จากจุดเวลาที่บังเอิญเจอข้อมูล เชื่อมโยงเข้ากับความจริงจำ ความรู้ และประสบการณ์ที่อยู่ในอดีตเวลานักวิจัย หลังจากเวลาที่ดำเนินต่อเนื่องไปแล้ว นักวิจัยก็ต้องเชื่อมข้อมูลของเวลาในอดีตกับในปัจจุบันเข้าด้วยกัน เวลาสองทิศทางแบบตรงกันข้ามจึงเปรียบเหมือนกับขั้นตอนการวิจัยที่นักวิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลกลับไปกลับมา (iterative process) ระหว่างข้อมูลที่มีอยู่ก่อนกับข้อมูลใหม่ที่เพิ่งได้รับ หรือที่เรียกว่า ex-post factum

มิติที่สอง เวลาที่เป็นกรอบเบื้องหลังแห่งการบังเอิญค้นพบ หมายถึง เวลาในปัจจุบัน ในอดีต และ ในอนาคต ล้วนเป็นบริบทที่มีส่วนทำให้เกิดการบังเอิญค้นพบ เวลาในปัจจุบันคือเวลา ณ ขณะที่เราค้นพบ เวลาในอดีตคือ การเชื่อมโยงข้อมูลที่ค้นพบกลับไปขบคิดกับปัญหาที่ตั้งไว้ในอดีต และเวลาในอนาคตคือ การวางแผนการทำงานต่อจากข้อมูลที่ได้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

มิติที่สาม การจำแนกบุคคลที่บังเอิญค้นพบข้อมูลแบบกึ่งเวลา งานของ Erdelez (1999) พยายามจำแนกบุคคลที่ค้นพบข้อมูลแบบไม่คาดคิดออกเป็นสี่กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ กลุ่มคนแบบ non-encounterer ซึ่งแทบจะไม่มีประสบการณ์ในการบังเอิญค้นพบข้อมูล, กลุ่มคนแบบ occasional encounterer ที่มีโอกาส

ค้นพบข้อมูลโดยไม่คาดคิดบ้างแต่ให้ความหมายกับการค้นพบดังกล่าวเพียงในทำนองของโชคชะตา, กลุ่มคนแบบ encounterer ที่มีโอกาสค้นพบข้อมูลโดยบังเอิญบ่อยครั้งและได้ใช้ประโยชน์จากมันจริง ๆ แต่ก็ยังไปไม่ถึงจุดที่เข้าใจว่าข้อมูลดังกล่าวจะสามารถนำมาเกี่ยวข้องในเชิงพฤติกรรมต่อไปได้อย่างไร และ super-encounterer ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสค้นพบข้อมูลโดยบังเอิญบ่อยครั้งใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้และสามารถยกระดับข้อมูลดังกล่าวมาอธิบายต่อได้ ทั้งนี้โดยใช้เกณฑ์เรื่องความสัมพันธ์แบบกึ่งเวลาที่ใช้คำว่ากึ่งเวลานี้เพราะว่า การจำแนกดังกล่าวไม่ได้ให้น้ำหนักอยู่ที่เรื่องของความถี่ในการค้นพบข้อมูลโดยบังเอิญแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังพิจารณาจากความคิดหรือทัศนคติของผู้ค้นพบที่มีต่อข้อมูลด้วย

มิติที่สี่ เวลาในช่วงการใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ค้นพบโดยบังเอิญ ช่วงเวลาของการเชื่อมต่อข้อมูลที่นำประหลาดใจนี้อาจเรียกว่าเป็นเวลาแบบไครอส (kairological time) เป็นช่วงเวลาของการปรับสมมติฐานใหม่หลังจากที่ผ่านเวลาแห่งการเชื่อมโยงข้อมูลที่ค้นพบกับการตีความหมายของข้อมูล

Serendipity นี้มีความใกล้เคียงอย่างมากกับเวลาแบบกรีกโบราณที่เรียกว่า Kairos อันหมายถึงเวลาที่เป็นโอกาส ซึ่งแตกต่างจากเวลาอีกแบบคือ Chronos อันเป็นเวลาแบบต่อเนื่องตามลำดับ นอกจากนี้ Kairos ยังหมายถึงเทพแห่งโอกาสอีกด้วย Kairos เป็นเวลาที่เกิดขึ้นชั่วขณะหนึ่งบนความพอเหมาะพอเจาะของเวลาและสถานที่ที่ทำให้เกิดโอกาสแก่คนที่คว่ำมัน ในแง่นี้ Kairos มีความคล้ายคลึงกับ Serendipity ตรงที่ว่า ทั้งสองอาศัยเวลาเป็นพื้นฐานเช่นกัน เวลาในที่นี้ถือเป็นโอกาสที่จะนำไปสู่การค้นพบบางสิ่งบางอย่าง แต่ต้องอยู่บนเงื่อนไขที่ว่า ผู้ค้นพบต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณในการฉกฉวยโอกาสนั้นเพื่อทำประโยชน์ต่อไปด้วย

ภาพ 1: ภาพปูนปั้น Kairos ณ โบสถ์ Saint Maria Assunta เมือง Torcello อิตาลี
ในภาพจะเห็นว่า Kairos หรือเทพแห่งโอกาสนั้นอยู่ลำดับที่สองนับจากซ้ายมือ ลำดับแรกจาก
ซ้ายมือแสดงถึงการฉกฉวยโอกาส ลำดับที่สามจากซ้ายมือแสดงถึงความลังเลที่จะฉวยโอกาส
และลำดับสุดท้ายจากซ้ายมือแสดงถึงความเสียใจที่พลาดโอกาส

ที่มา : Van Andel and Bourcier (2009: 6)

Serendipity เกิดขึ้นบนเงื่อนไขของเวลาและสถานที่เสมอ เวลาที่บังเอิญ
ค้นพบนี้ถือเป็นโอกาสที่เกิดขึ้นอย่างคาดเดาไม่ได้ โอกาสที่ได้ค้นพบนี้อาจหายวับ
ไปอย่างรวดเร็ว หากผู้บังเอิญค้นพบไม่ใช่ไหวพริบปฏิภาณในการหยิบฉวยโอกาส
ไว้ Serendipity จึงไม่ได้สัมพันธ์กับแค่เวลา ณ ขณะปัจจุบันที่บังเอิญค้นพบเท่านั้น
แต่ยังสัมพันธ์กับเวลาในอดีต เพราะผู้ค้นพบต้องรู้หรือค้นองค์ความรู้และประสบการณ์
ที่เคยสะสมออกมาใช้ในการพิจารณาและตีความข้อมูล และ Serendipity ยัง
สัมพันธ์กับเวลาในอนาคต เพราะการบังเอิญค้นพบนั้นเปิดโอกาสให้เราได้ค้นหา
สิ่งใหม่ ๆ ต่อไป

ส่วนที่สอง Serendipity ในวิธีวิทยาการวิจัย

Serendipity คือการบังเอิญค้นพบอย่างเป็นวิทยาศาสตร์?

แม้ว่าการโชคดีบังเอิญค้นพบบางสิ่งบางอย่างตามนิยามของ Serendipity จะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า โชคหรือโอกาส (chance) ที่แม้แต่ผู้วิจัยเองก็ไม่ทราบว่า จะเกิดขึ้นเมื่อไหร่ แต่ Serendipity ก็ไม่ใช่การค้นพบในลักษณะของโชคกลาง หรือ การค้นพบที่มาจากพื้นฐานของความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติหรือในลักษณะ ไสยศาสตร์ หากแต่การบังเอิญค้นพบแบบ Serendipity นั้นอยู่บนพื้นฐานของ กระบวนการและวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์

หลุยส์ ปาสเตอร์ (Louis Pasteur 1822-1895) นักจุลชีววิทยาและ นักเคมีชาวฝรั่งเศส ได้บรรยาย ณ มหาวิทยาลัยลิลล์ในวันที่ 7 ธันวาคม 1854 ความ ต่อนหนึ่งว่า “...Dans les champs de l’observation, le hasard ne favorise que les esprits préparés.” แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “...In the field of observation, chance favors the prepared mind.” หรือภาษาไทยคือ “...ในพื้นที่สังเกตการณ์ ความบังเอิญจะเอื้อกับความคิดที่ตั้งใจไว้แล้วเท่านั้น” ประโยคนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อความที่ปาสเตอร์กล่าวถึงการค้นพบโดยบังเอิญของ Hans Christian Ørsted นักฟิสิกส์และนักเคมีชาวเดนมาร์กเรื่องกระแสไฟฟ้ากับ สนามแม่เหล็ก แม้ว่าการค้นพบดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากความบังเอิญ แต่ความบังเอิญ นี้มิได้มีลักษณะในเชิงของสิ่งเหนือธรรมชาติ หากแต่เป็นความบังเอิญที่มีพื้นฐาน อยู่บนการจัดวางความคิดหรือการเตรียมการณะไว้อย่างเอาไว้อแล้ว เช่น เป็น ความบังเอิญในการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือในสภาพแวดล้อม เฉพาะ

การบังเอิญค้นพบทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญของโลกหลายกรณีเกิดขึ้นใน ห้วงเวลาที่ยังไม่มีการนำศัพท์คำว่า Serendipity ไปปรับใช้ในแวดวงวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการค้นพบกระบวนการย่อยอาหารโดยบังเอิญของ William Beaumont เมื่อเขาได้รักษาคนที่ถูกยิงที่ท้อง ในปี 1822, การค้นพบกระบวนการคงรูปยาง

(vulcanization of rubber) ของ Charles Goodyear ในปี 1839 หรือการค้นพบสีม่วงอ่อน (mauve) ของ William Henry Perkin โดยบังเอิญจากการสังเคราะห์ของสารอนิลินในปี 1856 เป็นต้น (Merton and Barber, 2004: 42) แม้แต่การค้นพบโดยบังเอิญที่สำคัญของโลกอย่างการค้นพบเพนนิซิลินของอเล็กซานเดอร์ เฟลมมิง (Alexander Fleming 1881-1955) ในปี ค.ศ. 1928 ก็ยังไม่เคยใช้ศัพท์คำว่า Serendipity เพื่อนิยามการบังเอิญค้นพบดังกล่าว การค้นพบเชื้อราเพนนิซิลีียมของเฟลมมิงนั้นเกิดขึ้นโดยบังเอิญในขณะที่เขากำลังศึกษาทดลองเรื่องการรักษาการติดเชื้อแบคทีเรีย ทั้งนี้ ก่อนการค้นพบเชื้อราเพนนิซิลีียมนั้นเฟลมมิงเคยมีประสบการณ์ในการถูกส่งไปรักษาทหารที่บาดเจ็บในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วพบว่า การติดเชื้อแบคทีเรียในบาดแผลนั้นเป็นสาเหตุสำคัญของการเสียชีวิตของทหารจำนวนมาก การศึกษาทดลองเรื่องไลโซไซม์ (Lysozyme)¹¹ ของเขาในปี 1922 นำมาซึ่งองค์ความรู้และประสบการณ์พื้นฐานที่ว่าไลโซไซม์เป็นเอนไซม์ชนิดหนึ่งที่พบตามสารจากธรรมชาติ เช่น จากน้ำตา จากไข่ขาว จากน้ำนมแม่ ฯลฯ เอนไซม์ตัวนี้จะช่วยสลายแบคทีเรีย ผลการวิจัยของเขายืนยันในสิ่งที่ท้าทายต่อองค์ความรู้และการทดลองของ Joseph Lister (1827-1912) ที่ใช้กรดคาบอริก (carbolic acid) เป็นยาฆ่าเชื้อโรค (antiseptic) และป้องกันแผลติดเชื้อหลังการผ่าตัด ซึ่งลิสเตอร์เสนอว่ายาฆ่าเชื้อโรคสามารถฆ่าเชื้อแบคทีเรียในบาดแผลได้ อย่างไรก็ตาม เฟลมมิงไม่เห็นด้วยกับหลักการดังกล่าว เพราะถึงแม้ว่ายาฆ่าเชื้อโรคจะสามารถฆ่าเชื้อแบคทีเรียได้ แต่ก็จะไปฆ่าลิวโคไซต์ (leukocytes)¹² ของระบบภูมิคุ้มกันด้วย ทั้งนี้เฟลมมิงยืนยันความรู้ที่ว่า การรักษาบาดแผลที่ดีที่สุดคือการพยายามทำให้ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายตอบสนองได้ดีขึ้นตามธรรมชาติ

ผลการวิจัยเรื่องไลโซไซม์ของเฟลมมิงเป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่สำคัญอย่างมาก เพราะมันนำไปสู่การค้นพบที่ยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา การค้นพบของเฟลมมิงเกิดขึ้นโดยบังเอิญในสภาพแวดล้อมของห้องแล็บที่ไม่เรียบร้อยและความเฉรเออที่ลึมปิดฝาภาชนะเพาะเชื้อ สองอาทิตย์ก่อนที่เฟลมมิงจะหยุดพักผ่อน เขาได้ทดลองเพาะเชื้อแบคทีเรียทิ้งไว้ในภาชนะเพาะและวางไว้ติดหน้าต่าง หลังจากกลับมาที่ห้องแล็บ เฟลมมิงพบว่า มีราชนิดหนึ่งขึ้นบนภาชนะเพาะเชื้อแบคทีเรียของเขา การ

สังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นในสภาพเพาะเชื้อที่ก่อปรกกับความสงสัยใคร่รู้ทำให้เขาเห็นว่าเชื้อแบคทีเรียที่เพาะไว้ในกลักรูมเชื้อราที่เป็นวง ๆ นั้นตาย ซึ่งกลุ่มวงเชื้อรานี้เรียกว่า Penicillium colony ทั้งนี้ ในเวลาต่อมา Howard Florey และ Ernst Chain คือผู้ที่นำผลการศึกษาไปสร้างยาเพนนิซิลินที่สามารถช่วยเหลือผู้คนได้มากมายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (American Chemical Society and International Historic Chemical Landmarks, n.d.)

การค้นพบเชื้อราเพนนิซิลินอันนำไปสู่การผลิตยาเพนนิซิลินซึ่งเป็นยาปฏิชีวนะ (antibiotic) นี้สามารถอธิบายว่าเป็นการค้นพบโดยโชคช่วย หรือ โดยบังเอิญทั้งหมดได้หรือไม่? ตัวเฟลมมิ่งเองได้กล่าวถึงการค้นพบของเขาเมื่อได้รางวัลโนเบลในปี ค.ศ. 1945 ไว้ว่า “ฉันไม่ได้สร้างเพนนิซิลินขึ้น ธรรมชาติต่างหากที่สร้างมัน ฉันแค่ค้นพบมันโดยบังเอิญเท่านั้น”¹³ อย่างไรก็ตาม การค้นพบทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญหรือโดยไม่ได้คาดคิดนี้ ไม่ใช่การค้นพบแบบโชคช่วย โดยปราศจากองค์ความรู้พื้นฐานและความสามารถในการสังเกตการณ์ของผู้ค้นพบ ตั้งการค้นพบเพนนิซิลินของเฟลมมิ่ง หากเขาไม่มีองค์ความรู้ในงานวิจัยพื้นฐานเรื่องไลโซไซม์ ไม่ได้ทำการทดลอง ไม่มีทักษะด้านการสังเกตการณ์ที่ดี และไม่มีความเฉลียวใจในสิ่งที่ปรากฏตรงหน้า เฟลมมิ่งอาจไม่สามารถค้นพบเพนนิซิลินได้

แม้ศัพท์คำว่า Serendipity จะยังไม่ได้ใช้เรียกการบังเอิญค้นพบของเฟลมมิ่งในขณะนั้น แต่ด้วยลักษณะการค้นพบที่ได้ผลนอกเหนือจากที่คาดคิดไว้นี้เองที่ทำให้ในเวลาต่อมา การค้นพบเพนนิซิลินกลายเป็นกรณีสำคัญกรณีหนึ่งที่ถูกพูดถึงในฐานะของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญ การใช้ศัพท์คำว่า Serendipity เริ่มแพร่หลายออกนอกแวดวงวรรณกรรมมากขึ้น โดยจุดพลิกผันที่สำคัญคือการเริ่มใช้ศัพท์ดังกล่าวในแวดวงวิทยาศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1930 โดยวอลเตอร์ บี แคนนอน (Walter B. Cannon 1871-1945) ศาสตราจารย์ทางสรีรวิทยาแห่ง Harvard Medical School ในแวดวงวิทยาศาสตร์นี้ คำว่า Serendipity ไม่ได้ถูกใช้เพื่อหมายถึงแค่เพียงปรากฏการณ์แห่งการค้นพบบางสิ่งบางอย่างทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญเท่านั้น แต่ยังอธิบายถึงปรัชญาแห่งการวิจัย

ทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย (Merton and Barber, 2004: 64)

การวิจัยเกี่ยวกับการเอ็กซ์เรย์ทำให้ศาสตราจารย์แคนนอนค้นพบโดยบังเอิญเกี่ยวกับภาวะความเครียดที่ส่งผลต่อปฏิกิริยาตอบกลับทางกายของแมว จากการค้นพบนี้เองนำไปสู่การค้นพบในลำดับขั้นต่อไปเกี่ยวกับสิ่งเร้าทางอารมณ์ที่มีผลต่ออคาพยพและระบบต่าง ๆ ในร่างกายของมนุษย์ นั่นคือการค้นพบสิ่งที่เรียกว่า การตอบสนองโดยสู้หรือหนี (fight or flight response) ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความเครียดของมนุษย์ รวมทั้งได้พัฒนาคำว่า ภาวะรักษาสสมดุลของร่างกาย (homeostasis) ขึ้นมาใช้อธิบายในงานชิ้นสำคัญชื่อ *The Wisdom of the Body* (1932)¹⁴ แม้ว่าศาสตราจารย์แคนนอนจะกล่าวถึงเรื่องการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องอาศัยโอกาสไว้ในบทความปี 1940 แต่ได้ใช้ศัพท์คำว่า Serendipity อย่างจริงจังในบทที่ชื่อว่า “Gains from Serendipity” ในหนังสือ *The Way of an Investigator* ในปี 1945 ในเริ่มแรกนั้นศาสตราจารย์แคนนอนไม่เข้าใจความหมายของคำว่า Serendipity จึงถามความหมายจากเพื่อน ซึ่งเพื่อนก็เดาคำตอบว่าอาจจะหมายถึงการผสมระหว่างคำว่า serenity (ความสงบเยียบ) และ stupidity (ความโง่เขลา) แต่ศาสตราจารย์แคนนอนไม่เชื่อเช่นนั้น (Cannon, 1945: 68) เขากล่าวถึงบทบาทของโอกาสในการค้นพบไว้อย่างน่าสนใจว่า คำว่า โอกาส (chance) ไม่มีนัยยะของสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากหลุยส์ ปาสเตอร์ในกาลที่เคยปาฐกถาไว้ที่มหาวิทยาลัยลิลว่าความบังเอิญจะช่วยต่อเมื่อตั้งใจไว้แล้วเท่านั้น จากปาฐกถานี้เองที่ทำให้ศาสตราจารย์แคนนอนไม่ละเลยและยังให้ความสำคัญกับความบังเอิญที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ในขณะที่ทำการศึกษาวิจัย ทั้งนี้ ความบังเอิญจะกลายเป็นโอกาสสำหรับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เพราะมันจะช่วยฉายปัญหาออกมาให้ประจักษ์ (Cannon, 1940: 206) อย่างไรก็ดี การค้นพบทางวิทยาศาสตร์มิได้เกิดจากความบังเอิญเพียงเท่านั้น แต่ยังคงเกิดจากตัวนักวิจัยที่มีความคิดที่ตั้งใจไว้แล้ว (the prepared mind) อีกด้วย ซึ่งศาสตราจารย์แคนนอนได้ขยายความลักษณะของ the prepared mind ว่าต้องมีลักษณะแบบ ปัญญาที่สดชื่นตื่นรู้ (fresh insight) การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ในหลายกรณีแสดงให้เห็นชัดเจนว่า การบังเอิญค้นพบไม่ได้เกี่ยวข้องกับแค่

ปรากฏการณ์ที่ถูกสังเกตการณ์เท่านั้น แต่มันยังเกี่ยวข้องกับความฉลาดและความเฉลียวของผู้ที่สังเกตการณ์อีกด้วย โอกาสหรือความบังเอิญเพียงแต่โยนเงื่อนไขบางอย่างเข้ามาในทางของเรา หากเรามีไหวพริบและตื่นรู้ เราจะมองเห็นความสำคัญและใช้โอกาสนั้นต่อไป (Cannon, 1940: 207)

ด้วยเหตุนี้ ความคิดที่ตั้งใจไว้ก่อนหรือที่เตรียมมาก่อนแล้ว จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ความคิดที่มีไว้อยู่แล้วนี้อาจหมายถึงข้อค้นพบจากงานวิจัยขึ้นก่อน หรือปัญหาทางวิจัยที่ยังแก้โจทย์ไม่ได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ความรู้พื้นฐานและประสบการณ์พื้นฐานที่รอโอกาสเข้ามาพัฒนาความรู้และขยายประสบการณ์ให้มากขึ้น คำว่า การวิจัย (research) จึงต้องมีคำขยายข้างหน้าว่า *re* ซึ่งหมายถึงการทำซ้ำอีก สิ่งนี้บอกเป็นนัยว่านักวิจัยต้องทบทวนและศึกษางานวิจัย (ทั้งในส่วนของวิธีการวิจัยและผลการวิจัย) ที่เคยมีมาก่อนหน้านี้แล้ว (Cannon, 1940: 207) อย่างไรก็ตาม การมีความคิดที่ตั้งใจไว้ก่อนนี้ไม่ได้หมายความว่า นักวิจัยต้องยึดติดกับความคิดใดความคิดหนึ่งที่มีมาก่อนหน้านั้น ในทางตรงกันข้าม การที่นักวิจัยมีความคิดบางอย่างปูพื้นฐานไว้จะเป็นการได้เปรียบเมื่อมีความบังเอิญหรือโอกาสผ่านเข้ามา โดยสรุปแล้ว ลักษณะของคนที่มี *the prepared mind* ในคำอธิบายของศาสตราจารย์แคนนอนจึงคือ เรียนรู้เรื่องในอดีต มีความอดทนกับสิ่งที่ทำ ถกเถียงอภิปรายอย่างเป็นอิสระต่อคำแนะนำ และใส่ใจต่อสัญญาณบางอย่างที่พบจากการทดลอง (Cannon, 1940: 209) ในมุมมองของศาสตราจารย์แคนนอน *Serendipity* จึงเป็นการค้นพบที่ได้มาจากการสังเกตการณ์โดยโอกาสหรือโดยบังเอิญ (*chance observations*) (Cannon, 1994: 146) ทั้งนี้สิ่งที่เราไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสิ่งที่วอลโพลเคยกล่าวไว้ นั่นคือ ไหวพริบปฏิภาณ (*sagacity*) หรือที่ศาสตราจารย์แคนนอนนำมาอธิบายขยายความว่าเป็น *the prepared mind* นั้นเอง

นอกจากแวดวงวิทยาศาสตร์จะมีศาสตราจารย์แคนนอนที่ใช้คำว่า *Serendipity* เพื่อนิยามการค้นพบทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญแล้ว เพื่อนร่วมงานของเขาย่างศาสตราจารย์โรสโน (M. J. Rosenau) ก็เห็นความสำคัญของการโชค

ดีที่บังเอิญค้นพบเช่นกัน ทั้งศาสตราจารย์แคนนอนและศาสตราจารย์โรสโนเห็นตรงกันว่า การค้นพบทวีปอเมริกาของโคลัมบัสเป็นตัวอย่างของการค้นพบแบบ Serendipity แต่สิ่งที่ศาสตราจารย์โรสโนเห็นเพิ่มเติมก็คือ การค้นพบแบบ Serendipity ต้องอาศัยการทำงานหนัก ดังที่โคลัมบัสต้องเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเล ต้องกล้า ต้องลงมือทำ ต้องค้นหาและต้องตั้งคำถาม ดังนั้น โชคและการค้นพบในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์โดยบังเอิญจึงเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเตรียมพร้อมของสองสิ่งคือ การทำงานหนักและกระบวนการคิด (Rosenau, 1935: 93) การให้นิยามคำว่า Serendipity ในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่มากไปกว่าแค่การสังเกตการณ์นี้ได้ถูกสนับสนุนเพิ่มโดย Morley และ de Rond (2010: 3, 8) ซึ่งอธิบายว่า Serendipity เป็นการค้นพบที่อาศัยส่วนประกอบสองประการคือ โชคชะตา (fortune) และ ความคิดที่เตรียมไว้แล้ว (the prepared mind) การสังเกตการณ์โดยบังเอิญจะไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย หากผู้สังเกตการณ์ไม่เฉลียวใจ ไม่มีความสามารถในการเชื่อมโยงสิ่งที่สังเกตเห็นและอนุมานสิ่งนั้นเป็นข้อสรุปพื้นฐานได้ ดังนั้น บทบาทของ Serendipity จึงไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่การสังเกตการณ์โดยบังเอิญเท่านั้น หากเป็นแค่ความบังเอิญหรือโอกาสที่ได้สังเกตเห็นนั้นเรียกว่า โอกาสหรือโชค (chance) แต่หากมีโอกาสได้สังเกตเห็นและมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่สังเกตเห็นผ่านการแสดงความคิด ความรู้หรือทัศนคติออกมา เมื่อถึงขั้นนั้นจึงเรียกว่า Serendipity

Serendipity ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คนแคระบนบ้ายักษ์ และทฤษฎีระดับกลาง

โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton 1910-2003) คือผู้เริ่มใช้ศัพท์คำว่า Serendipity ในทางสังคมศาสตร์ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้ว การโชคดีบังเอิญค้นพบในทางสังคมศาสตร์ยังคงเป็นการค้นพบที่ต้องอาศัยสองสิ่งสำคัญตามอย่างทิวอล โพลนิยามไว้คือ ความบังเอิญ (accident) และไหวพริบปฏิภาณ (sagacity) ทั้งนี้ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การนำคำว่า Serendipity มาใช้ในทางสังคมศาสตร์ของเมอร์ตันนี้ได้รับอิทธิพลมาจากการวิจัยของวงวิชาการทางวิทยาศาสตร์ ในช่วงคริสต์ศตวรรษ

ที่ 1930 เป็นช่วงที่เมอร์ตันสนใจและศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งสนใจความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างสังคม วัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เขาพบว่าการค้นพบทางวิทยาศาสตร์หลายชิ้นเป็นผลจากความไม่ตั้งใจ แม้กระทั่งคุณสมบัติของเขาเองก็พบว่าการบำเพ็ญตนอย่างเคร่งครัดในคริสตศาสนานิกายโปสแตสแตนต์นำไปสู่การเกิดขึ้นของยุคแห่งความคิดทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่โดยที่ไม่ได้ตั้งใจ งานชิ้นสำคัญชื่อ *The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action* (1936) และ *Science, Technology, and Society in Seventeenth Century England* (1938) ของเมอร์ตันเป็นฐานความคิดสำคัญที่ต้องการหาคำตอบว่าการกระทำทางสังคม¹⁵ที่ตั้งใจของคนเรานั้นนำไปสู่ผลที่ไม่คาดคิดได้อย่างไรและทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เมอร์ตันอธิบายไว้ว่า การกระทำของมนุษย์นั้นอยู่บนชุดของค่านิยมที่แตกต่างกัน แม้จะเป็นการกระทำซ้ำ ๆ แต่ก็ยังได้ผลที่ตามมาไม่คงที่ เราจึงไม่สามารถหาชุดของผลจากการกระทำได้ หากทำได้ก็แค่เพียงแค่วิธีของผลจากการกระทำเท่านั้น ในบางกรณี นักวิจัยอาจสามารถสรุปองค์ความรู้ได้ระดับหนึ่งถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดผลเช่นนั้น หรือมีความรู้เพียงพอและแน่นอนในระดับหนึ่งกับข้อมูลเชิงสถิติ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยก็ยังไม่สามารถจะทำนายผลที่แน่นอนที่จะเกิดกับกรณีศึกษา ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยจึงไม่เคยสามารถทำนายเหตุการณ์ใด ๆ ได้อย่างแม่นยำเพราะการกระทำและสถานการณ์แวดล้อมนั้นไม่ได้เหมือนเดิมอย่างสิ้นเชิงทุกครั้งไป (Merton, 1936: 899)

อย่างไรก็ดี เมอร์ตันยังไม่ได้ใช้คำว่า Serendipity ในการอธิบายผลที่ไม่ได้คาดคิดอันเกิดจากการกระทำทางสังคมจวบจนกระทั่งปี 1945 เมอร์ตันเองบังเอิญเจอคำว่า Serendipity ใน Oxford English Dictionary (OED) เขาเขียนไว้ในฟุตโน้ตของบทความชื่อ *Sociological Theory* ว่า การค้นพบสิ่งที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อนในการวิจัยอาจนำไปสู่เส้นทางใหม่ในการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองได้ ซึ่งการวิจัยเชิงประจักษ์ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้แล้วตามทฤษฎีเท่านั้น แต่มันยังนำไปสู่การสร้างสมมติฐานใหม่ ๆ ได้อีกด้วย อาจเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นส่วนประกอบที่บังเอิญของการวิจัย (serendipity

component of research) กล่าวคือ เป็นการค้นพบผลการวิจัยที่ถูกต้องโดยที่ไม่ได้ตั้งใจค้นหานั้นไม่ว่าจะบังเอิญค้นพบโดยโชคหรือโดยความฉลาดก็ตาม (Merton, 1945: 469) ต่อมาในปี 1948 เมอร์ตันได้เขียนเรื่อง “Serendipity Pattern” ไว้ในบทความของเขาและตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งปี 1949 ในหน้า 157 ของหนังสือชื่อ Social Theory and Social Structure รูปแบบของการโชคที่บังเอิญค้นพบ (Serendipity Pattern) นี้มีใจความสำคัญคือ ในระหว่างการศึกษาวิจัย นักวิจัยอาจมีโอกาหรือบังเอิญค้นพบข้อมูลบางอย่างที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่หรือพัฒนาทฤษฎีเดิมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์โดยบังเอิญและเข้าลักษณะของ Serendipity Pattern นี้ต้องมีลักษณะสำคัญสามประการคือ เป็นข้อมูลที่ไม่คาดคิดมาก่อน (unanticipated) เป็นข้อมูลที่ต่างไปจากปกติ (anomalous) และเป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ (strategic) ที่จะพานักวิจัยไปสู่การสร้างทฤษฎีได้

ข้อมูลแบบแรก ข้อมูลที่ไม่คาดคิดมาก่อน หมายถึง การวิจัยที่มีเป้าหมายในการทดสอบแค่เพียงสมมติฐานใดสมมติฐานหนึ่งกลับนำไปสู่ข้อมูลบางอย่างโดยไม่ได้เจตนา หรือการบังเอิญสังเกตเห็นบางอย่างนำไปสู่ทฤษฎีอื่นที่ไม่ได้อยู่ในคำถามตั้งแต่แรกเริ่มทำวิจัย ต่อมา ข้อมูลแบบที่สอง ข้อมูลที่ต่างไปจากปกติ หมายถึง การสังเกตการณ์ที่น่าประหลาดใจ น่าแปลกใจนำไปพบเห็นสิ่งที่ไม่ตรงกับที่ทฤษฎีได้ว่าไว้ หรือไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ถูกสร้างมาก่อน ทั้งนี้ ความไม่สอดคล้องนี้เองที่กระตุ้นให้นักวิจัยเกิดความอยากรู้อยากเห็นและเกิดการทำความเข้าใจตัวข้อมูลให้เข้ากับกรอบความรู้ที่กว้างขึ้น ข้อมูลแปลก ๆ ที่ได้มาโดยบังเอิญนี้จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่หรือขยายทฤษฎีเดิม และรูปแบบข้อมูลสุดท้ายคือ ข้อมูลยุทธศาสตร์ หมายถึง ข้อมูลที่ได้มาโดยไม่คาดคิดนี้กลับเป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ที่จะสรุปเป็นทฤษฎีได้ ดังนั้น ข้อมูลจะเป็นยุทธศาสตร์ได้หรือไม่นั้นไม่ได้อยู่ที่ตัวของข้อมูลเพียงอย่างเดียว สิ่งสำคัญมากกว่านั้นคือตัวนักวิจัยว่าจะสามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลนั้น ๆ ได้หรือไม่ โดยสรุปแล้ว รูปแบบของการโชคที่บังเอิญค้นพบ หรือ Serendipity Pattern คือ ข้อมูลที่ได้มาโดยไม่คาดคิดมาก่อน เป็นข้อมูลที่ต่างไปจากปกติและเป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ที่จะพานักวิจัยไปสู่ทิศทางใหม่

ในการค้นหาคำตอบ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทฤษฎี (Merton, 1948b: 506-507) การปฏิบัติการณ์ของ Serendipity Pattern จึงเกิดขึ้นเมื่อข้อมูลสามแบบข้างต้น กระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นของตัวนักวิจัยและทำให้นักวิจัยสร้างสมมติฐานใหม่

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่เพียงแค่ข้อมูลใหม่ ๆ เท่านั้นที่เชื้อเชิญให้นักวิจัยคิดต่อยอดทฤษฎี หากแต่นักวิจัยต้องหันกลับมาสนใจข้อเท็จจริงบางอย่างที่เคยถูกละเลยไปแล้วรวมทั้งกลับมาสังเกตการณ์ซ้ำอีกครั้ง (Merton, 1948b: 509) การโชคดีบังเอิญค้นพบข้อมูลที่ไม่คาดคิด แปลกใหม่จากเดิม และเป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ตามอย่าง Serendipity Pattern จึงไม่ได้เหน้าหนักให้กับข้อมูลที่ “อยู่ข้างนอก (out there)” หรือที่ตัวของข้อมูลเองมากเท่าหน้าที่ของนักวิจัยในการใช้ประโยชน์จากข้อมูลในการสร้างความรู้และทฤษฎี ซึ่งนี่เป็นเรื่องของสิ่งที่ “อยู่ในส่วน (in part)” ของการสร้างกระบวนการคิดของนักวิจัย (Merton and Barber, 2004: 237)

Craig Calhoun (2004) วิเคราะห์คำอธิบายของเมอร์ตันต่อ Serendipity Pattern ข้างต้นว่าแสดงให้เห็นถึงความต่างบางประการที่เมอร์ตันมีต่อคำอธิบายเรื่อง Serendipity ที่เกิดขึ้นในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ จริงอยู่ที่เมอร์ตันเห็นด้วยว่า ความบังเอิญค้นพบดังกล่าวไม่ได้มีส่วนประกอบจากโชคเท่านั้นแต่ยังต้องอาศัยความฉลาดเฉลียวของนักวิจัยด้วย สิ่งที่เมอร์ตันเพิ่มเติมคือ ไม่ใช่ว่านักวิจัยต้องสังเกตและสนใจข้อมูลที่ปรากฏออกมาโดยไม่คาดคิดมาก่อนเท่านั้น แต่นักวิจัยต้องใส่ใจกับข้อมูลแปลก ๆ ที่ปรากฏตรงหน้า และมากไปกว่านั้นคือ นักวิจัยต้องใช้ข้อมูลดังกล่าวเป็นยุทธศาสตร์ไปสู่การพัฒนาทฤษฎีเดิมหรือสร้างทฤษฎีใหม่อีกด้วย ทั้งนี้ นักวิจัยจะสามารถยกข้อมูลที่ไม่คาดคิดและข้อมูลที่แปลกไปจากเดิมมาตั้งเป็นสมมติฐานใหม่เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่ได้หรือไม่ นั่นไม่ใช่สิ่งที่ต้องอาศัยแค่ความฉลาดเฉลียวของนักวิจัยเท่านั้น หากแต่สิ่งสำคัญยิ่งคือ สภาพแวดล้อมทางสังคม (social milieu) ของนักวิจัยด้วยว่าจะเอื้อต่อการผลิตหรือยอมรับความคิดใหม่ ๆ หรือไม่ ความอยากรู้อยากเห็นนั้นเป็นเพียงลักษณะส่วนบุคคลแต่จะไม่มีประโยชน์อะไรเลยหากไม่ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ความฉลาดตั้ง

กล่าวถูกยกระดับขึ้นไปสร้างเป็นองค์ความรู้ที่น่าเชื่อถือได้ และความอยากรู้อยากเห็นจะไม่มีประโยชน์อะไรเช่นกัน หากนักวิจัยไม่มีอิสระที่จะอยากรู้อยากเห็น เพราะความอิสระนี้คือส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ถูกสร้างและสนับสนุนอย่างเป็นสถาบัน

รูปแบบของการโชคคิที่บังเอิญค้นพบ หรือ Serendipity Pattern นี้ไม่ใช่การค้นพบข้อมูลใหม่อย่างสิ้นเชิง หากแต่เป็นการค้นพบสิ่งใหม่บนฐานองค์ความรู้และประสบการณ์การวิจัยเดิม ดังที่เมอร์ตันหยิบยกคำเปรียบเปรยของนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 12 แบร์นาร์ เดอ ชาทร์เทรอ (Bernard de Chartres) ว่า “พวกเราเปรียบเหมือนคนแคระบนบ่ายักษ์ ในแง่ที่ว่าเราสามารถมองเห็นอะไรได้มากกว่าและได้ไกลกว่า และนั่นแหละ ไม่ใช่เพราะว่าการมองของพวกเขาจะมีพลังหรือขนาดตัวของพวกเราได้เปรียบอะไร แต่มันเป็นเพราะว่าพวกเราถูกอุ้มและยกให้สูงขึ้นโดยยักษ์ต่างหาก¹⁶ ซึ่งต่อมาในศตวรรษที่ 17 คำกล่าวนี้ได้ถูกกระซิบใหม่โดยไอแซค นิวตันว่า “If I have seen further, it is by standing on the shoulders of giants” สิ่งทั้งหมด ชาทร์เทรอและนิวตันต้องการจะสื่อคือ ความคิดที่นำพาให้เกิดความก้าวหน้าขององค์ความรู้ใดใดก็ตามล้วนอยู่บนองค์ความรู้เดิมที่ได้ถูกสะสมไว้ก่อนหน้านี้นี้แล้ว อย่างไรก็ตาม ความคิดที่ถูกต่อยอดจากองค์ความรู้เดิมหรือที่เปรียบกันว่าเป็นคนแคระบนบ่ายักษ์นี้ เมื่อถูกพัฒนากระดับขึ้นไปแล้ว ก็จะกลายเป็นความรู้หรือความคิดใหม่ที่มีต้นฉบับใหม่เป็นของตัวเอง กล่าวคือ เป็นความคิด มโนทัศน์ สมมติฐาน หรือทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากบริบทของนักวิจัยเอง หรือที่ถูกยกเป็นตัวอย่างจากที่มาที่ไปของนักวิจัยเอง หรือที่เมอร์ตันเรียกว่า Self-Exemplification (Merton and Barber, 2004: 231)

ดังนั้น Serendipity Pattern ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงเป็นรูปแบบของการค้นพบโดยบังเอิญที่ทำให้นักวิจัยเปรียบเหมือนกับคนแคระบนบ่ายักษ์ เพราะการมีโชคบังเอิญค้นพบข้อมูลที่ไม่คาดคิดหรือข้อมูลที่แปลกไปจากเดิมจากการสังเกตการณ์นั้นทำให้นักวิจัยได้มีโอกาสใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อตั้งสมมติฐานใหม่หรือปรับคำถามการวิจัยเดิม อย่างไรก็ตาม การตีความข้อมูลแปลกใหม่บนฐานของ

การตั้งสมมติฐานใหม่หรือปรับคำถามวิจัยจะไม่สามารถทำได้เลย หากนักวิจัยไม่มีไหวพริบปฏิภาณในการสังเกตข้อมูลเชิงประจักษ์ตรงหน้าและไม่มืองค์ความรู้และประสบการณ์เดิม มากไปกว่านั้น การโชคดีบังเอิญค้นพบข้อมูลที่ไม่คาดคิดจะไม่มีประโยชน์อะไรเลย หากนักวิจัยไม่มีความอยากรู้อยากเห็นและไม่สามารถเข้าใจข้อมูล (make sense of the datum) เพื่ออธิบายขึ้นไปเป็นกรอบความรู้กว้าง ๆ หรืออธิบายในเชิงทฤษฎี (Merton and Barber, 2004: 237)

แม้ว่าเป้าหมายของการใช้ประโยชน์จาก Serendipity Pattern ในการวิจัยคือการพยายามสร้างทฤษฎีใหม่ แต่ทฤษฎีที่ว่านี้ไม่ใช่ทฤษฎีระดับมหภาค การให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ในกลุ่มที่ศึกษาเป็นการเฉพาะของเมอร์ตัน นำไปสู่การพัฒนาทฤษฎีระดับกลางที่เรียกว่า Theory of Middle Range ทั้งนี้เป็นเพราะทฤษฎีระดับมหภาค (Grand Theory) นั้นอาจจะใหญ่เกินไปสำหรับการอธิบายข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเฉพาะกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีระดับกลางยังคงตั้งคำถามในลักษณะของสมมติฐานตามวิธีของการวิจัยเชิงประจักษ์และยังคงเก็บข้อมูลโดยการใช้การสังเกตการณ์อย่างเป็นระบบ นำมาวิเคราะห์และนำไปสู่การอธิบายเชิงทฤษฎี ดังนั้น ทฤษฎีระดับกลางจึงยังเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นนามธรรมอยู่ แต่จะต่างจากทฤษฎีระดับมหภาคตรงที่ว่า ทฤษฎีระดับกลางมีความใกล้ชิดกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์เฉพาะกลุ่มมากกว่า

ตัวอย่างทฤษฎีระดับกลางของเมอร์ตันคือ ทฤษฎีชุดของบทบาท (Theory of Role-Set)¹⁷ ซึ่งเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า สถานภาพทางสังคมนั้นถูกสร้างขึ้นในโครงสร้างสังคมได้อย่างไร? จากคำถามดังกล่าวจะเห็นว่า เมอร์ตันกำลังลดระดับการวิจัยลงไปใกล้ชิดกับกลุ่มทางสังคมมากขึ้นเมื่อเขาต้องการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของคน คำถามดังกล่าวไม่ได้ต้องการค้นหาคำตอบในระดับมหภาคอย่างไร โครงสร้างสังคมหรือระบบสังคม ซึ่งจะเป็นการอธิบายในระดับที่ใหญ่และกว้างขึ้นไปในทฤษฎีระดับมหภาค

เมอร์ตันเสนอไว้ในงานเรื่อง Social Theory and Social Structure ว่า ข้อมูลที่ค้นพบโดยไม่คาดคิดทั้งหลายนี้ต้องถูกอธิบายยกระดับเป็นทฤษฎีในลักษณะ

ที่เรียกว่า การอนุมานแบบ abduction ในการนี้ เมอร์ตันอ้างอิงถึง Charles Sanders Peirce (1958) ผู้ซึ่งอธิบายถึงการอนุมานแบบนี้ว่าเป็นการพยายามหาคำอธิบายต่อสิ่งที่ค้นพบใหม่ด้วยการตั้งสมมติฐาน ซึ่งแตกต่างจากการอนุมานแบบนิรนัย (deduction) และแบบอุปนัย (induction) (Merton, 1968: 158)

โดยสรุป รูปแบบของการโชคดีที่บังเอิญค้นพบ หรือ Serendipity Pattern ถือเป็นส่วนประกอบ (ที่บังเอิญ) ส่วนหนึ่งของการวิจัย ซึ่งการค้นพบข้อมูลที่ว่านี้ไม่ได้อาศัยเพียงโอกาสที่ได้มาขณะสังเกตการณ์เท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยความฉลาดและเฉลียวของนักวิจัยที่จะต้องสนใจใคร่รู้และไม่เพิกเฉยต่อข้อมูลที่ไม่คาดคิดและข้อมูลแปลกตรงหน้า ทั้งนี้ความฉลาดและเฉลียวนี้ไม่ได้ถูกมองในลักษณะของคุณสมบัติส่วนบุคคลของนักวิจัยแต่เพียงอย่างเดียว เพราะความฉลาดและเฉลียวของนักวิจัยนี้ถูกสร้างและสนับสนุนด้วยบริบททางสังคม รวมทั้งค่านิยมส่วนตัวของนักวิจัยและประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมาของนักวิจัยย่อมมีอิทธิพลต่อการตีความและการทำความเข้าใจข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ของนักวิจัยด้วยเหตุนี้ การทำงานของ Serendipity Pattern จึงมีความเกี่ยวพันอย่างสูงกับความเปี่ยมมนุษย์ของนักวิจัย การสังเกตเห็นและการบันทึกข้อมูลที่บังเอิญค้นพบจึงขึ้นอยู่กับคน (นักวิจัย – ผู้เขียน) ในฐานะเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล (Perry and Edwards, 2010: 858-859)

ส่วนที่สาม Serendipity และมานุษยวิทยา

Serendipity ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

หาก Serendipity ในนิยามของวอลโพลถูกอธิบายใหม่ในทางสังคมวิทยา ด้วยคำว่า Serendipity Pattern ของโรเบิร์ต เมอร์ตัน ในทางมานุษยวิทยาเราอาจยกตัวอย่าง Geertzian moment (ชั่วขณะเวลาแบบเกียรช) ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ของเกียรชในการทำงานภาคสนามที่บาหลี (ดูบทที่ 15 Geertz, 1973) ที่มีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดคิดและพลิกผันจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในพื้นที่และคนนอกอย่างนัก

มานุษยวิทยา ช่วงเวลาแบบเกียรชนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ทั้งเกียรชและภรรยาวิ่งหนีตำรวจที่เข้ามาจับกุมกลางวงชนไก่ ทั้งสองวิ่งหนีลงไปที่ถนนหลักของหมู่บ้าน กระโจนเข้าไปในสนามหญ้าของบ้านของผู้ชายคนหนึ่งที่กำลังหนีตำรวจมาเหมือนกัน และดูเหมือนว่าเรื่องหนีตำรวจแบบนี้จะเคยเกิดขึ้นมาแล้ว ภรรยาของผู้ชายคนนั้นก็รีบเอาโต๊ะออกมาวาง จัดผ้าคลุมโต๊ะ เก้าอี้สามตัว ถ้วยชาสามถ้วย และทั้งหมดก็นั่งลงจิบชา ไม่นานที่จากนั้นก็มีการวิ่งเข้ามาถึงสนามของบ้านและถามหาผู้ใหญ่บ้าน (ซึ่งผู้ใหญ่บ้านไม่เพียงแต่ร่วมวงชนไก่เท่านั้นแต่เป็นถึงคนจัดชนไก่อีกด้วย ตอนที่ตำรวจมาถึงวงชนไก่นั้น ผู้ใหญ่บ้านวิ่งหนีลงแม่น้ำ ตำรวจพบผู้ใหญ่บ้านตอนกำลังตักน้ำรดหัวผู้ใหญ่บ้านอ้างว่ากำลังอาบน้ำอยู่จึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวงชนไก่ แต่ตำรวจไม่เชื่อและปรับผู้ใหญ่บ้าน) ในขณะที่เกียรชและภรรยาก็โดนสอบสวน ในฐานะของคนนอกจึงแนะนำตัวเองและบอกไปว่ากำลังนั่งจิบชาและสนทนาเรื่องวัฒนธรรมกันอยู่ จึงไม่มีส่วนรู้เห็นใด ๆ กับวงชนไก่แน่นอน รวมทั้งให้การเสริมด้วยว่าทั้งเกียรชและภรรยาไม่เห็นผู้ใหญ่บ้านเลยทั้งวันซึ่งผู้ใหญ่บ้านอาจเข้าเมืองก็เป็นได้ ในวันรุ่งขึ้น ทั้งเกียรชและภรรยาค้นพบว่า จากเหตุการณ์จิบน้ำชาหนีตำรวจนี่เองที่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของพวกเขาและชาวบ้านไปอย่างสิ้นเชิง จากนักมานุษยวิทยาที่ไม่มีตัวตนในหมู่บ้านกลายเป็นนักมานุษยวิทยาที่ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่น ซึ่งเราอาจเรียกสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิดมาก่อน แต่นั่นก็คือเป็น “ช่วงเวลาแบบเกียรช” ที่ทำให้ความเป็นคนนอกของเกียรชนั้นลดลงในสายตาของชาวบ้าน ดังที่เกียรชเขียนว่า “we were quite literally ‘in’” การเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมในครั้งนี้มีผลอย่างยิ่งต่อการทำงานภาคสนาม เพราะเหตุการณ์จิบน้ำชาหนีตำรวจนี้สร้างความไว้วางใจ (rapport) ขึ้นมาอย่างรวดเร็ว นอกจากจะทำให้เกียรชได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนแล้ว ยังช่วยให้เกียรชเข้าใจโลกทัศน์แบบคนในในเรื่อง “ความคิดแบบชาวนา (peasant mentality)” อีกด้วย (Geertz, 1973: 416)

เพราะอะไรนักมานุษยวิทยาจึงมีโอกาสเจอกับช่วงเวลาแบบ Serendipity หรือ โชคดีบังเอิญค้นพบระหว่างการทำงานภาคสนาม? คำตอบคือ ด้วยคุณลักษณะ

สำคัญบางประการของการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาหรือชาติพันธุ์วรรณา อย่างการต้องออกเดินทางรอนแรมไปศึกษายังสถานที่อื่น หรือการต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสนาม อาจทำให้นักมานุษยวิทยาคงจะเคยมีประสบการณ์บังเอิญค้นพบแบบ Serendipity ซึ่งนั่นก็มีผลทำให้นักมานุษยวิทยาหรือนักชาติพันธุ์วรรณาต้องเป็นผู้รู้จักเคลื่อนย้าย ปรับสภาพจิตใจ ปรับอารมณ์ และสังคม รวมทั้งต้องเตรียมพร้อมหากจำเป็นต้องปรับคำถามหรือสมมติฐานที่เคยตั้งไว้ก่อนลงภาคสนาม Hazan and Hertzog (2012) อธิบายว่า ความรอนแรม (nomadism) ของนักมานุษยวิทยานี้ไม่ใช่ความรอนแรม (wander) เพราะต่างก็รู้ว่าจุดหมายปลายทางคือที่ใด สนามของนักมานุษยวิทยาได้ผ่านการพิจารณามาแล้ว ด้วยเพราะความรอนแรมเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยานี้เอง ที่ทำให้โอกาสและความบังเอิญค้นพบ (chance and serendipity) เป็นสองคุณลักษณะสำคัญของวิธีการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Rivoal and Salazar, 2013) โอกาสจะทำให้นักมานุษยวิทยาเจอกับความพลิกผันเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง แต่ที่มักไปกว่าโอกาสก็คือ การบังเอิญค้นพบ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้นักมานุษยวิทยาต้องตีความและตั้งคำถามกับข้อมูลตรงหน้า โดยการใช้ความรู้และประสบการณ์ที่สะสมในอดีตมาเชื่อมโยงให้ข้อมูลกลายเป็นความคิดให้ได้ การทำงานภาคสนามนั้นจะทำให้นักมานุษยวิทยาพบเจอกับความบังเอิญในเรื่องต่าง ๆ ไม่สิ้นสุด แต่ความบังเอิญจะกลายเป็นการค้นพบหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่านักมานุษยวิทยาจะสามารถเรียนรู้อะไรบ้างจากความบังเอิญนั้น (Tilche and Simpson, 2017)

ดังนั้น คำว่า Serendipity ในทางมานุษยวิทยาจึงไม่อาจตีความได้ เฉกเช่นเดียวกับ คำนิยามของวอลโพลที่เน้นหนักไปที่สิ่งที่ค้นพบโดยบังเอิญ (ในเชิงผลิตผล) เพราะในทางมานุษยวิทยานั้นจะให้น้ำหนักไปที่กระบวนการที่นักมานุษยวิทยาจะถูกฝึกให้สังเกตการณ์ในสิ่งที่ไม่ได้เตรียมมาเจอ (Rivoal and Salazar, 2013: 178) สำหรับนักมานุษยวิทยา Serendipity จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงานภาคสนาม (being there อยู่ที่นี่) ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเขียนรายงานวิจัย (being here อยู่ที่นี่) (Pozzoni, 2018) การตีความ

คำว่า Serendipity ของ Rivoal and Salazar (2013) ที่ให้นำหนักไปที่ทักษะ เรื่องการสังเกตการณ์ของนักมานุษยวิทยาผู้ค้นพบนี้สอดคล้องกับ Richard Leakey นักมานุษยวิทยา-บรรพชีวินวิทยา (2010) ที่อธิบายว่า การค้นพบโครงกระดูกของ บรรพบุรุษมนุษย์หลายครั้งเกิดจากความโชคดี แต่ความโชคดีที่บังเอิญเจอนี้ประกอบด้วย ทั้งส่วนของโอกาสและส่วนของความสามารถในการฉวยโอกาสนั้นไว้ Serendipity จึงเป็นมนต์เสน่ห์ที่ต้องตีความจากจุดยืนของผู้ค้นพบ (the discoverer) ไม่ใช่สิ่งที่ ถูกค้นพบ (the discovered) อย่างไรก็ตาม หรือ ความบังเอิญที่เกิดขึ้นใน การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยานี้ไม่ได้ถูกตีความในเชิงของโชคชะตาฟ้า ลิขิตในแบบที่อยู่นอกเหนือการกระทำของมนุษย์ ดังที่ Leakey (2010: 31) เน้น ย้ำว่า ไม่ใช่แค่ความโชคดี (luck) ที่ช่วยให้เราค้นพบ เราจะค้นพบก็ต่อเมื่ออยู่ใน สถานที่ที่เหมาะสม มีทัศนคติที่ถูกต้องและสามารถฉวยโอกาสไว้ได้ การค้นพบจะ เรียกว่าเป็นความโชคดีได้ก็วัดกันที่ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากโอกาสนั้น ๆ

Van Andel นิยามว่า Serendipity คือศิลปะในการสร้างการค้นพบโดยที่ ไม่ได้ค้นหา (1994: 631) การสร้างการค้นพบในที่นี้ไม่ใช่การสร้างความบังเอิญ นัก มานุษยวิทยาไม่ได้สามารถที่จะสร้างความบังเอิญได้ แต่สิ่งที่สร้างได้คือสภาพ เงื่อนไขหรือบรรยากาศที่จะนำไปสู่การบังเอิญค้นพบต่างหาก เช่น นักมานุษยวิทยา เตรียมตัวหรือเตรียมใจต่อการที่จะไปพบเห็นสิ่งใหม่ ๆ ในระหว่างการสังเกตการณ์ โดยที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน หรือ นักมานุษยวิทยาพยายามเอาตัวเองออกไปพบปะ พูดคุยกับชาวบ้าน พยายามออกไปตลาด หรือเข้าร่วมในกิจกรรมของชาวบ้าน เพื่อ ว่าจะบังเอิญมีโอกาสได้พบ ได้เห็น ได้ยินในสิ่งที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน จาก ประสบการณ์ภาคสนามของเกียร์ซ “Geertzian moment” เกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่ง ก็มาจากสภาพเงื่อนไขที่เกียร์ซเอาตัวเองออกไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในวง ใกล้เคียง จนกระทั่งมีอันต้องหนีตำรวจ แสร้งจิบน้ำชาและเล่าความเท็จเรื่องผู้ใหญ่ บ้าน

ตามที่ได้เกริ่นไว้ในบทนำ ในกรณีการบังเอิญค้นพบพระไทยเกาะกงที่ยัง มีชีวิตอยู่คือ กังเตื่อง เตชปัญญาญ และ การได้มีโอกาสเข้าสัมภาษณ์นั้น ทำให้ผู้เขียน

ได้ข้อมูลใหม่ ๆ ที่ไม่เคยได้อ่านหรือได้ยินมาก่อนหลายประการ เช่น หนึ่ง เรื่อง ความเกี่ยวโยงกันระหว่างพระไทยเกาะกง 3 รูป หลวงพ่อหมึก หลวงพ่อเวียน และ หลวงพ่อรอด กังต้องเล่าว่า ตนนั้นเป็นศิษย์ของหลวงพ่อรอดวัดพนมกรุง หลวงพ่อรอดไม่ใช่ลูกศิษย์ของหลวงพ่อหมึก วัดปากคลองสนามควาย ทั้งหลวงพ่อรอด และหลวงพ่อหมึกไม่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกันเพราะเส้นทางจากปากคลองสนามควายถึงพนมกรุงนั้นไกลมาก ไม่มีทางรถต้องไปหาเข้าสู่ทางเรืออย่างเดียว หลวงพ่อรอดมีลูกศิษย์คือหลวงพ่อเวียนวัดเกาะกะปิ ทั้งสามรูปต่างเป็นพระไทยประจำสามเมืองสำคัญในเกาะกง อย่างไรก็ตาม หลวงพ่อหมึกเป็นพระที่มีชื่อเสียงในหมู่คนไทยเกาะกงมากที่สุด

สอง เรื่องสายสัมพันธ์ทางธรรมระหว่างพระไทยเกาะกงในแผ่นดินเขมร และแผ่นดินไทย พระไทยเกาะกงทำหน้าที่ช่วยเหลือกันข้ามพรมแดน เช่น เมื่อเจ้าอวาสวัดคลองม่วง จังหวัดเกาะกงอาพาธก็ขอให้ท่านกังต้องไปจำพรรษาแทน

สาม ข้อมูลเกี่ยวกับคนเชื้อสายไทยที่ยังหลงเหลือในจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา เพราะความศักดิ์สิทธิ์อันเลื่องชื่อของกังต้องทำให้ท่านถูกนิมนต์ไปยังที่ต่าง ๆ จนทำให้ผู้เขียนมีข้อมูลว่าพื้นที่ในจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชาก็ยังมีคนเชื้อไทยอาศัยอยู่ได้แก่ เสาธง บางขยะ นาบัต คลองม่วง บางกระสอบ ปากคลองสนามควาย เกาะเสลา เกาะกะปิ อาหนี แหลมดำน อ่าวสลาดัน อ่าวลัน เกาะเจ้าทมอซอ ชะอู้ย ชัดโอ พลิมาศ ตาแก้ว ตาไต แพรกษัตริย์ ตระแปรงรุง ตะกาดเนินตะเคียน พิพาท แหลมเปราะะ พนมกรุง แหลมเทียน ซแรอมเบล (นาเกลือ) กังต้องสามารถคาดการณ์ขอบเขตของพื้นที่ที่ยังคงมีคนเชื้อไทยในจังหวัดเกาะกงได้คร่าว ๆ ว่า ทางภาคตะวันออกของจังหวัดเกาะกง น่าจะมีคนไทยอาศัยอยู่จุดสุดท้ายที่ซแรอมเบล นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้ข้อมูลวิถีชีวิตในขณะนั้น (ปี 2555) ของคนเชื้อสายไทยที่เมืองอาหนีว่า “ที่อาหนียังมีคนไทยอยู่เป็นร้อย ๆ คน ทำไร่ทำนา วางลอบ รถยนต์เข้าไม่ถึง คนที่นั่นยังพูดไทยแบบนี้เลย มีเขมรบ้างแต่คนไทยเยอะกว่า จะไปอาหนีต้องนั่งเรือบือไป (เรือเครื่องยนต์ – ผู้เขียน)” คำบอกเล่าของกังต้องสอดคล้องกับพระจรัญ วัดคลองม่วง จังหวัดเกาะกงที่เล่าว่า “คนที่

นั้นยังพูดไทย ในบ้านพูดไทย แต่เรียนแอมร์ที่โรงเรียน ผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นคนไทย ยังรักษาวัฒนธรรมไทยอย่างดี ชาวบ้านยกบ้านอยู่ตามชายคลองทะเล ไม่มีโรงพยาบาล ถ้าไม่สบายจริง ๆ ต้องนั่งเรือเข้าเสาชิงช้า (ตัวเมืองจังหวัดเกาะกง - ผู้เขียน) คลอดลูกกับหมอดำแยที่เป็นคนไทย 4-5 ปีที่แล้วยังมีพระไทย แต่ตอนนี้เสียหมดแล้ว เลยไม่มีพระ ไม่มีวัด ถ้ามีคนตายต้องปลงที่ป่าช้า ทำเซิ้งตะกอน นิมนต์พระจากเสาชิงช้าไปถ้าอยากทำบุญหรือสวดศพคนตาย ต้องนิมนต์พระไปค้างที่บ้าน ไปไหนมาไหนใช้เรือเครื่อง”

ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการสัมภาษณ์ท่านก๋งเตื่องที่ผู้เขียนได้มีโอกาสพบโดยบังเอิญนี้ ทำให้ผู้เขียนตั้งคำถามกับผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไปถึงการที่คนเชื้อสายไทยยังหลงเหลือในพื้นที่ห่างไกลและกันดารของจังหวัดเกาะกง รวมถึงการปรับสมมติฐานที่มีอยู่เดิมว่า หลวงพ่อหมึก หลวงพ่อรอด หลวงพ่อเวียนเปรียบเสมือนกับเส้นพรมแดนศักดิ์สิทธิ์ที่แบ่งความเป็นคนไทยเกาะกงออกจากคนแอมร์เกาะกง อย่างไรก็ตามก็ดี สมมติฐานดังกล่าวต้องถูกปรับใหม่เมื่อพบกับพระก๋งเตื่อง เพราะท่านถูกขนานนามว่าพระเก็จสองแผ่นดิน เส้นพรมแดนความศรัทธาความเชื่อที่แบ่งคนไทยเกาะกงกับคนแอมร์เกาะกงได้ถูกสลายออกไปเมื่อพระก๋งเตื่องกลายเป็นที่เคารพสักการะทั้งในหมู่คนไทยและคนแอมร์

จะเห็นว่า ข้อมูลที่ค้นพบโดยบังเอิญข้างต้นนั้น ผู้เขียนไม่เคยพบในขั้นตอนการทบทวนวรรณกรรม และไม่เคยมีชาวบ้านไทยเกาะกงในฝั่งไทยคนใดเล่าให้ฟัง Howell (2017: 17) ชี้ว่าสิ่งที่นักมานุษยวิทยาอาจจะบังเอิญค้นพบในภาคสนามนั้น ไม่ได้มีแค่ข้อมูลใหม่ ๆ แปลก ๆ ที่อยู่นอกเหนือความคาดหมายเท่านั้น แต่นักมานุษยวิทยายังต้องเผื่อใจที่จะบังเอิญเจอสิ่งที่ไม่ได้ถูกเล่า (the unstated) สิ่งที่ถูกมองข้าม/ไม่เห็นความสำคัญ (the taken-for-granted) สิ่งที่เป็นความตึงเครียดและความขัดแย้ง กล่าวว่าจะอาจจะเป็นแค่บทบาทของ Serendipity เพียงอย่างเดียวเลยก็ว่าได้ที่จะทำให้นักมานุษยวิทยาได้ค้นพบข้อมูลที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึงเหล่านี้ Serendipity ในทางมานุษยวิทยาจึงไม่ใช่แค่เรื่องของโอกาสหรือโชค แต่มันคือ ความสามารถในการทำให้เกิดการค้นพบสิ่งที่เราไม่ได้ตั้งใจค้นหา มัน

อาศัยโอกาสหรือโชค บวกกับ ไหวพริบปฏิภาณ ซึ่งโหวเวลล์ถือว่า นี่แหละคือหนึ่งในหลาย ๆ ความสนุกของการทำงานภาคสนาม (Howell, 2017: 17)

อย่างไรก็ดี การค้นพบจะไม่มีประโยชน์อะไร หากนักมานุษยวิทยาไม่ใช้ข้อมูลดังกล่าวเดินทางต่อในการวิจัย Fabietti (2012) อธิบายว่า กิจวัตรแบบชาติพันธุ์วรรณานั้นเปิดโอกาสให้นักมานุษยวิทยาค้นพบอะไรมากมายอยู่แล้ว จนกลายเป็น ‘ความเหนื่อยล้า’ รายวัน การค้นพบและใช้ประโยชน์จากการค้นพบ จะช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถยืนยันข้อเท็จจริงของกลุ่มคนหรือสังคมที่ศึกษาได้ หรือถ้าไม่เป็นเช่นนั้นก็สามารถกระตุ้นให้นักมานุษยวิทยาปรับมุมมองหรือตั้งคำถามต่อสิ่งที่วิจัยในมุมมองใหม่

ท้ายที่สุด เฉกเช่นเดียวกับ Serendipity ในการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ หรือ สังคมวิทยา การโชคดีที่บังเอิญค้นพบในทางมานุษยวิทยาจะไม่มี ความหมายอะไรเลย หากสิ่งที่ค้นพบนั้นไม่ถูกสะท้อนหรือไม่ถูกพัฒนาต่อในขั้นต่อไปของการทำงานภาคสนาม ความรอนแรมและการใช้เวลานานในภาคสนามไม่ใช่การพยายามทำงานภาคสนามเพื่อที่จะหลุดออกจากกรอบความรู้ไปอย่างสิ้นเชิง หากแต่ยังต้องอาศัยการให้เหตุผลแบบ Abduction ที่เมื่อนักมานุษยวิทยาสังเกตการณ์ แล้วพบปรากฏการณ์ที่น่าประหลาดใจ จะต้องนำไปสู่การตั้งสมมติฐาน และพยายามค้นหาคำตอบหรืออธิบายว่าอะไรคือสาเหตุของปรากฏการณ์นั้น เช่นนี้แล้ว Serendipity มีจึงบทบาทสำคัญในการช่วยค้นพบสิ่งใหม่ ๆ และต่อยอดสร้างความก้าวหน้าในศาสตร์มานุษยวิทยา

บทสรุป

Serendipity หรือโชคดีที่บังเอิญค้นพบ เป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ระหว่างการทำวิจัยทางมานุษยวิทยา ช่วงเวลาของ Serendipity สัมพันธ์ทั้งเวลาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การค้นพบข้อมูลใหม่ขณะทำวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยานั้นไม่สามารถลดทอนความสำคัญของเวลาในอดีตและเวลาในอนาคตไปได้ เพราะเวลาในอดีตหรือช่วงก่อนที่จะบังเอิญค้นพบ นักมานุษยวิทยา

ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมและสภาพเงื่อนไขที่จะมีโอกาสได้บังเอิญค้นพบข้อมูลใหม่ ๆ และสิ่งที่น่าสนใจ เช่น การเดินทางรอนแรม การใช้เวลานานในการทำงานภาคสนาม การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ความโชคดียังบังเอิญค้นพบหรือ Serendipity จึงไม่ได้เกิดจากโชคล้วน ๆ หากแต่ต้องผสมผสานกับจิตใจและสมมติที่พร้อมจะเจอกับความบังเอิญ เมื่อบังเอิญค้นพบข้อมูลบางอย่างแล้ว นักมานุษยวิทยา ก็ต้องมีความเฉลียวใจต่อข้อมูลนั้นและฉกฉวยโอกาสในการใช้ประโยชน์จากข้อมูลนั้นต่อไป เช่นนี้แล้ว serendipity จึงครอบคลุมถึงเวลาในอนาคตหรือช่วงหลังการบังเอิญค้นพบ นักมานุษยวิทยาต้องอาศัยองค์ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาในการตีความข้อมูล และ ยกระดับข้อมูลเชิงประจักษ์ไปสู่การอธิบายในเชิงทฤษฎี

Serendipity จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา เพราะข้อมูลที่บังเอิญค้นพบนอกจากจะเปิดโลกของนักมานุษยวิทยาให้พบเจอข้อมูลและประเด็นใหม่ๆ แล้ว ยังกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามต่องานวิจัยที่กำลังทำอยู่ ความบังเอิญจะไม่นำไปสู่การค้นพบเลยหากปราศจากปัจจัยสำคัญ ๆ อย่าง โอกาสหรือเวลาที่เหมาะสม สถานที่ที่เหมาะสม การสังเกตการณ์ ความเฉลียวใจของนักวิจัย องค์ความรู้และประสบการณ์วิจัยพื้นฐาน รวมถึงความสามารถในการตีความข้อมูลและเชื่อมโยงข้อมูลไปสู่การอธิบายในเชิงทฤษฎีด้วยเหตุนี้ คำถามที่ต้องขบคิดกันต่อไปก็คือว่า Serendipity จะเกิดกับนักมานุษยวิทยาหรือไม่ หากนักมานุษยวิทยาต้องทำงานภายใต้กรอบเวลา กรอบวิจัย กรอบงบประมาณ หรือแม้กระทั่งกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้นักมานุษยวิทยาสามารถคิดคำถามการวิจัย หรือ อยากรจะค้นพบข้อมูลอะไรใหม่ๆ ที่น่าตื่นตาตื่นใจตั้งแต่แรก

เชิงอรรถ

- 1 บางครั้งพบว่าสะกดด้วยตัวอักษรอื่นอย่าง Khusrau ดังที่ปรากฏในงานของ Robert K.Merton and Elinor G. Barber (2004)
- 2 Christoforo เป็นชาวอามาเนีย ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองเวนิสเป็นระยะเวลาประมาณ 3 ปี
- 3 ฉบับแปลภาษาเยอรมันตีพิมพ์ปี 1583 โดย Wetzel (พิมพ์ซ้ำอีกในปี 1599 และ 1630) ฉบับภาษาเดนมาร์กตีพิมพ์ปี 1729 และฉบับภาษาดัตช์ตีพิมพ์ปี 1766 (Catellin, 2014: 29)
- 4 ในห้วงเวลาเดียวกับการใช้คำว่า Serendipity ของวอลโพล ในปี ค.ศ. 1748 ปรากฏปรัชญานิยายภาษาฝรั่งเศสเรื่องซาดิก (Zadig) นิพนธ์โดยวอลแตร์ (Voltaire) เรื่องราวที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับเจ้าชายและอูฐที่หายไปตามกวีนิพนธ์ข้างต้นถูกปรับเป็นเรื่องราวภายใต้ชื่อตอน Le Chien et le Cheval (สุนัขและอาซา) อันเป็นเรื่องราวของซาดิกกับการบังเอิญเจอสุนัขของพระราชินีที่หายไปและม้าของพระราชินีที่หายไป แม้ทั้งวอลแตร์และวอลโพลจะอ้างถึงกวีนิพนธ์เรื่องเดียวกัน แต่วิธีการตีความโชคชะตาให้กลายเป็นการสืบเสาะเบาะแสนั้นแตกต่างกัน ในกรณีนี้ Catellin (2016: 81) อธิบายว่า แม้เจ้าชายทั้งสามพระองค์และซาดิกต่างก็บังเอิญค้นพบข้อมูลของสัตว์ที่หายไปเหมือนกัน แต่วิธีการตีความต่อการค้นพบนั้นแตกต่างกัน วอลแตร์ยืนยันว่า “ความบังเอิญไม่มีอะไรเลย ไม่มีความบังเอิญ เราบอกผลลัพธ์ที่เราเห็นจากสาเหตุที่เราไม่เห็น” (Voltaire, 1771) วอลแตร์วิเคราะห์ร่องรอยของสุนัขและม้าที่หายไปจากการสังเกตการณ์กะประมาณวัตถุร่องรอยนั้นดังบางตอนที่ว่า “ม้านี้มีฝีเท้าเป็นเลิศ ทางนั้นกว้างเพียงหนึ่งวากซ์อีกหนึ่งคืบ ฝุ่นจากต้นไม้สองข้างทางฟุ้งโปรยลงเป็นแนวยาว ความกว้างของแนวฝุ่นนั้นเมื่อวัดจากกลางทางเดินออกไปทั้งซ้ายและขวา วัดได้สองคอกหนึ่งคืบสิบนิ้วแลอีกสองกระเปียด” และเชื่อมโยงข้อมูลจากการกะประมาณนั้นเป็นข้อสรุปว่า “ม้าตัวนี้มีหางยาวสองคอกหนึ่งคืบสิบนิ้วแลสองกระเปียด” (วอลแตร์, 2539) จากเรื่องราวบางตอนของซาดิกนี้เองที่สนับสนุนว่าวอลแตร์ไม่เชื่อเรื่องความบังเอิญ และแม้จะนิพนธ์ปรัชญานิยายเรื่องซาดิกจากโครงเรื่อง The Three Princes of Serendip แต่การค้นพบข้อมูลนั้นมาจากการสังเกตการณ์อย่างละเอียดและใช้เหตุใช้ผลในการวิเคราะห์มากกว่าจะเน้นเรื่องความบังเอิญ ในขณะที่วอลโพลนั้นจะให้น้ำหนักกับการเริ่มต้นค้นพบข้อมูลจากความบังเอิญก่อนการใช้ไหวพริบปฏิภาณ (Gallenga and Raveneau, 2016)

- 5 ในประโยคใช้คำว่า They ซึ่งในที่นี้หมายถึง เจ้าชายทั้งสาม
- 6 แปลมาจากประโยคที่ว่า ‘...making discoveries, by accidents and sagacity, of things they were not in quest of’.
- 7 ในงานต้นฉบับภาษาอิตาเลียนของ Christoforo เรื่อง Peregrinaggio กล่าวถึงอูฐ ไม่ใช่ ล่อ แต่ในจดหมายที่ Horace Walpole เขียนถึง Horace Mann นั้นใช้คำว่า mule แทน คำว่า camel ทั้งนี้ Merton and Barber (2004: 4) วิเคราะห์ว่าอาจเป็นเพราะชาว อังกฤษคุ้นเคยกับล่อมากกว่าอูฐ การปรับคำที่ใช้จึงขึ้นอยู่กับบริบทที่ใช้คำเหล่านั้นด้วย
- 8 “...This discovery I made by a talisman, which Mr. Chute calls the Sortes Walpoliance, by which I find everything I want, à pointe nommée, wherever I dip for it.”
- 9 การตีความหมายคำว่า Serendipity ปรากฏอีกครั้งในวารสาร Notes and Queries ฉบับวันที่ 27 กรกฎาคม 1878 เมื่อผู้อ่านชื่อ C ถามลงในหัวข้อเรื่อง “Serendipity” ถึงประวัติของคำ เนื่องจากไม่สามารถค้นพบรากและแหล่งกำเนิดของคำศัพท์ (C., 1878: 68) ต่อมาวารสารฉบับวันที่ 3 สิงหาคม ปีเดียวกันลงข้อความของผู้ตอบนาม Solly คนเดิมว่า คำศัพท์ดังกล่าวประดิษฐ์โดยวอลโพลหมายถึงการค้นหาบางสิ่งบางอย่าง โดยที่ผู้ค้นพบนั้นไม่ได้ค้นหามัน วอลโพลรู้จักคำนี้จากนิยายเรื่อง Travels and Adventures of three Princes of Sarendip (Solly, 1878: 98) หลังจากนั้น ยัง ปรากฏว่ามีการใช้คำศัพท์ดังกล่าวและการให้ความหมายของคำศัพท์ในหลายแห่งใน เวลาต่อมา เช่น ใน Oxford English Dictionary (1913) หรือใน Notes and Queries ฉบับวันที่ 8 ตุลาคม 1881 เป็นต้น
- 10 หมายถึง ณ ขณะเวลาหนึ่งที่ผู้วิจัยค้นพบคำตอบขึ้นมาทันที หรือ เกิดคิดอะไรบางอย่าง ขึ้นมาได้ เป็นความคิดหรือคำตอบที่นำไปสู่ทางแก้ปัญหาที่เคยตั้งไว้
- 11 เอนไซม์ชนิดหนึ่งที่เป็นตัวการในการทำลายผนังเซลล์ของเชื้อแบคทีเรีย (anti-bacterial agent)
- 12 เม็ดเลือดขาว เป็นเซลล์ของระบบภูมิคุ้มกัน
- 13 พบว่า ความต้นฉบับมีความแตกต่างกัน แต่แปลได้ในใจความคล้ายๆกัน ในงานของ Colman (2006: 162) อ้างอิงไว้ว่า “Nature makes penicillin. I just found it; one sometimes finds what one is not looking for.” ส่วนในงานของ Tan and

Tatumura (2015: 366) อ้างอิงไว้ว่า “I did not invent penicillin. Nature did that. I only discovered it by accident.”

- 14 ก่อนผลงานชิ้นนี้จะตีพิมพ์ ศาสตราจารย์แคนนอนมีงานวิจัยพื้นฐานและมีผลงานตีพิมพ์หลายชิ้นที่เป็นแนวทางแก่การค้นพบโดยบังเอิญครั้งสำคัญดังกล่าว เช่น Bodily changes in pain, hunger, fear and rage (1915), Organization of physiologic homeostasis (1929) เป็นต้น
- 15 เมอร์ตันอธิบายไว้ว่า การกระทำ (action) อาจแตกต่างกันในสองแบบใหญ่ ๆ คือ หนึ่ง การกระทำที่ไม่ได้เตรียมไว้ก่อน กับ สอง การกระทำที่ได้เตรียมไว้แล้ว ซึ่งเมอร์ตันสนใจการกระทำในแบบที่สองอันเป็นการกระทำที่ปัจเจกบุคคลตั้งใจกระทำและมีเป้าหมายไว้แน่ชัด อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดคิดนี้สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งจากการกระทำที่ไม่ได้เตรียมไว้และการกระทำที่เตรียมไว้แล้ว แต่เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ในทางสังคมวิทยาได้ดีกว่า เมอร์ตันจึงเน้นศึกษาการกระทำทางสังคมที่เตรียมไว้แล้ว หรือมีเป้าหมายแล้ว (Merton, 1936: 896)
- 16 ข้อความต้นฉบับคือ “Nous sommes comme des nains juchés sur des épaules des géants, de telle sorte que nous puissions voir plus de choses et de plus éloignées que n’en voyaient ces derniers. Et cela, non point parce que notre vue serait puissante ou notre taille avantageuse, mais parce que nous sommes portés et exhaussés par la haute stature des géants.”
- 17 ทฤษฎีชุดบทบาทนี้ แตกต่างจากการอธิบายของนักสังคมวิทยาเรื่องบทบาทที่หลากหลาย (multiple roles) การมีบทบาทที่หลากหลายคือการที่คนคนหนึ่งมีหลายสถานภาพด้วย เช่น นายเอเป็นทั้งแพทย์ ทั้งพ่อ ทั้งสามี ทั้งอาจารย์ ทั้งสมาชิกพรรคการเมือง ฯลฯ แต่ทฤษฎีชุดบทบาทนี้หมายถึงคนคนหนึ่งที่มีสถานภาพเดียวแต่มีความซับซ้อนในหลายบทบาทขึ้นอยู่กับว่าคนคนนั้นจะมีความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationships) กับใคร เช่น คุณครูมีบทบาทเป็นคุณครูเพราะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับนักเรียน แต่คุณครูยังเป็นเพื่อนร่วมงาน เป็นคณะกรรมการการศึกษา ฯลฯ เมอร์ตันอธิบายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้หนึ่งคนหนึ่งสถานภาพมีหลายบทบาทนี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวพันอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคม ซึ่งการหาคำตอบและสังเกตการณ์แต่ละรายกรณีนี้ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีมหาคออย่างมาร์กซิสม์ หรือ การวิเคราะห์ในทฤษฎีหน้าที่นิยม หรือ ทฤษฎีการกระทำของทาลคอต พาร์สัน (Merton, 2007: 448-451)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

วอลแตร์. 2539. *ชาตึก*. (วัลยา วิวัฒน์ศร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ. (ต้นฉบับ ภาษาฝรั่งเศสตีพิมพ์ปี 1748).

ภาษาอังกฤษ

American Chemical Society and International Historic Chemical Landmarks. n.d. "Discovery and Development of Penicilin," Retrieved from <http://www.acs.org>. (26 April 2019).

Brenneis, Don and Ellison, Peter. 2010. "Searching for Serendipity," *Annual Review of Anthropology* 39(1).

"C". 1878. "Serendipity," *Notes and Queries* 10: 68.

Colman, David R. 2006. "The Three Princes of Serendip: Notes on a mysterious phenomenon," *McGill Journal of Medicine* 9(2): 161-163.

Calhoun, Craig. 2004. "Accidental Wisdom", Review of Robert Merton and Elinor Barber, *The Travels and Adventures of Serendipity*. Book Forum. Retrieved from https://www.bookforum.com/archive/sum_04/calhoun.html. (21 February 2019).

Cannon, Walter B. 1929. "Organization of physiologic homeostasis," *Physiological Reviews* 9: 399-427.

Cannon, Walter B. 1915. *Bodily changes in pain, hunger, fear and rage*. New York: D. Appleton & Co.

Cannon, Bradford Walter. 1940. "The Role of Chance in Discovery," *The Scientific Monthly* 50(3): 204-209.

Cannon, Bradford Walter. 1945. *The Way of an Investigator: A Scientist's Experiences in Medical Research*. New York: W. W. Norton & Company.

- Cannon, Bradford. 1994. "Walter Bradford Cannon: Reflections on the Man and His Contributions," *International Journal of Stress Management* 1(2): 145-158.
- Crampton, Linda. 2017. "Serendipity: The Role of Chance in Making Scientific Discoveries," Retrieved from <http://owlcation.com/stem/Serendipity-The-Role-of-Chance-in-Making-Scientific-Discoveries>. (23 January 2019).
- Developer. 2019. "Penicilin: Alexander Fleming's accidental discovery of the first antibiotic," Retrieved from <https://www.immerse.education/penicillin-alexander-flemings-accidental-discovery-of-the-first-antibiotic/>. (26 April 2019).
- Erdelez, Sanda. (1999). "Information encountering: It's more than just bumping into information," *Bulletin of the American Society for Information Science* 25(3): 25-29.
- Fabietti, Ugo. 2012. "Errancy in Ethnography and Theory: On the Meaning and Role of 'Discovery' in Anthropological Research," In Haim Hazan and Esther Hertzog (eds.), *Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn*, pp.15-30. London/New York: Routledge.
- Fine, Gary Alan and Deegan, James G. 1996. "Three Principles of Serendip: insight, chance, and discovery in qualitative research," *International Journal of Qualitative Studies in Education* 9(4): 434-447.
- Garfield, Eugene. 2004. "The Unintended and Unanticipated Consequences of Robert K. Merton," *Social Studies of Science* 34(6): 845-853.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giabiconi, Julie. 2013. "Serendipity...mon amour? On discomfort as a prerequisite for anthropological knowledge," *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 21(2): 199-212.
- Hazan, Haim and Hertzog, Esther. 2012. "Introduction: Towards a Nomadic Turn in Anthropology," In Haim Hazan and Esther Hertzog (eds.),

Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn, pp.1-11.
London/New York: Routledge.

Howell, Signe. 2017. "Two or three things I love about ethnography," *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 7(1): 15-20.

Khalili, A. et al. n.d. "*The Three Princes of Serendip on Linked Data*,"
Retrieved from <http://research.id-r.org/papers/three-princess-Linked-Data.pdf>. (31 January 2019).

Laviolette, Patrick. 2013. "Introduction: Storing and Storying the Serendipity of Objects". In Anu Kannike and Patrick Laviolette (eds.), *Things in Culture, Culture in Things*. pp.13-33. Tartu: Tartu University Press.

Leakey, Richard. 2010. "Understanding humans: serendipity and anthropology,"
In Mark de Rond and Iain Morley (eds.), *Serendipity: Fortune and the Prepared Mind*. pp.27-43. Cambridge: Cambridge University Press.

Lord Dover. 1833. *Letters of Horace Walpole, Earl of Oxford, to Sir Horace Mann, British Envoy at the Court of Tuscany*. London: Richard Bentley.

Martinez, Francisco. 2018. "The Serendipity of Anthropological Practice,"
Anthropological Journal of European Cultures 27(1): 1-6.

McDonald, Steve. 2009. "Right place, right time: serendipity and informal job matching," *Socio-Economic Review* 8(2): 307-331.

Merton, Robert K. 1936. "The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action," *American Sociological Review* 1(6): 894-904.

Merton, Robert K. 1938. "Science, Technology, and Society in Seventeenth Century England," *Osiris* 4; 360-632.

Merton, Robert K. 1945. "Sociological Theory," *American Journal of Sociology* 50(6): 462-473.

Merton, Robert K. 1948a. "The Self-Fulfilling Prophecy," *The Antioch Review* 8(2): 193-210.

- Merton, Robert K. 1948b. "The Bearing of Empirical Research upon the Development of Social Theory," *American Sociological Review* 13(5): 505-515.
- Merton, Robert K. 1949. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Merton, Robert K. 1957. "The Role-Set: Problems in Sociological Theory," *The British Journal of Sociology* 8(2): 106-120.
- Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Merton, Robert K. 1998. "Unanticipated Consequences and Kindred Sociological Ideas," In Carlo Mongardini and Simonetta Tabboni (eds), *Robert K. Merton and Contemporary Sociology*, pp.295-318. New Brunswick/London: Transaction Publishers.
- Merton, Robert K. and Barber, Elinor. 2004. *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science*. Princeton: Princeton University Press.
- Merton, Robert K. 2007. "On Sociological Theories of the Middle Range," In Craig Calhoun et al. (eds.), *Classical Sociological Theory*. pp. 448-459. Malden MA: Blackwell Publishing.
- "M.N.S". 1875. "Princess of Serendip," *Notes and Queries* 5(3): 169.
- Mongardini, Carlo and Tabboni, Simonetta. 1998. *Robert K. Merton and Contemporary Sociology*. New Brunswick/London: Transaction Publishers.
- Morley, Iain and de Rond, Mark. 2010. "Introduction: Fortune and the prepared mind," In Mark de Rond and Iain Morley (eds.), *Serendipity: Fortune and the Prepared Mind*. pp.1-9. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peirce, Charles S. 1958. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce* (vol. VII) A.W. Burks. (eds.). Cambridge: Harvard University Press.

- Perry, Beth and Edwards, Margaret. 2010. "Serendipity Pattern," In Albert J. Mills, Gabrielle Durepos and Elden Wiebe (eds.), *Encyclopedia of Case Study Research, Volume 1*. pp.858-859. London: Sage Publications.
- Pozzoni, Federico. 2018. "Youth Work and Serendipity," *Soc. Sci.* 7(45): 1-8.
- Science History Institute. 2017. "Alexander Fleming," Retrieved from <http://www.sciencehistory.org>. (26 April 2019).
- Solly, Edward. 1875. "Princess of Serendip," *Notes and Queries* 5(3): 316.
- Solly, Edward. 1878. "Serendipity," *Notes and Queries* 10: 98.
- Tilche, Alice and Simpson, Edward. 2017. "On trusting ethnography: Serendipity and the reflexive return to the fields of Gujarat," *Journal of the Royal Anthropological Institute* 24(4): 690-708.
- Rivoal, Isabelle. and Salazar, Noel B. 2013. "Contemporary Ethnographic Practice and the Value of Serendipity," *Social Anthropology/Antropologie Sociale* 21 (2): 178-185.
- Rosenau, M. J. 1935. "Serendipity," *Journal of Bacteriology* 29(2): 91-98.
- Smith, John E. 1969. "Time, Times and the 'Right Time': 'Chronos' and 'Kairos'," *The Monist* 53(1): 1-13.
- Solomon, Yosef. 2016. "Temporal aspects of info-serendipity," *Temporalités*. Retrieved from <http://journals.openedition.org/temporalities/3523>. (24 January 2019)
- Tan, Siang Yong and Tatsumura, Yvonne. 2015. "Alexander Fleming (1881-1955): Discoverer of Penicilin," *Singapore Medical Journal* 56(7): 366-367.
- Van Andel, Pek. 1992. "Serendipity: 'Expect also the Unexpected'," *Creativity and Innovation Management* 1(1): 20-32.
- Van Andel, Pek. 1994. "Anatomy of the Unsought Finding. Serendipity: Origin, History, Domains, Traditions, Appearances, Patterns and Programmability,"

The British Journal for the Philosophy of Science 45(2): 631-648.

ภาษาฝรั่งเศส

Bourcier, Danièle and Van Andel, Pek (eds.). 2011. *La sérendipité: le hasard heureux*. Paris : Hermann.

Catellin, Sylvie. 2014. *Sérendipité: Du conte au concept*. Paris : Editions du Seuil.

Chazel, François. 2006. “Merton et la serendipité : à propos d’une publication récente,” *Revue d’Histoire des sciences humaines* 1(14) : 209-217.

Gallenga, Ghislaine and Raveneau, Gilles. 2016. “Dynamiques temporelles et sérendipité dans les recherches contemporaines,” *Temporalités*. Retrieved from <http://journals.openedition.org/temporalities/3474>. (29 March 2017)

Garattini, Ludovic. 2014. “Review of the book *Sérendipité. Du concept au conte* by Sylvie Catellin,” Retrieved from <http://journals.openedition.org/lectures/15191>. (1 February 2019).

Patarin-Jossec, Julie. 2016. “La concordance des temps : La découverte scientifique comme terrain de luttes entre champs,” *Temporalités*. Retrieved from <http://journals.openedition.org/temporalities/3495>. (24 January 2019)

Saint-Martin, Arnaud. 2016. “Les ironies de (la) serendipity dans l’œuvre de Robert K. Merton,” *Temporalités*. Retrieved from <http://journals.openedition.org/temporalities/3480>. (29 March 2017).

Van Andel, Pek and Bourcier, Danièle. 2009. *La sérendipité dans les sciences, les arts et la décision*. Retrieved from http://www.cersa.cnrs.fr/IMG/pdf/Actes_Colloque_Serendipite.pdf (3 November 2018).

Van Andel, Pek and Bourcier, Danièle. 2011. “Le long voyage d’une notion La serendipité, de la fiction à la science”. In Danièle Bourcier and Pek

van Andel (eds.), *La sérendipité: le hasard heureux*, pp.141-159. Paris : Hermann.

Voltaire. 1993. *Zadig ou la Destinée : Histoire orientale*. Paris: Classiques Larousse. (1st edition in 1748).

Voltaire : 1994. “Lettre de Memmius à Cicéron”. In Gerhardt Stenger (ed.). *Lettres philosophiques*. Paris: Flammarion. (1st edition in 1771).